

ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਟੱਕਰ ਮਾਰ ਸਬਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਣ ਵਰਗੀ ਧੁਨੀ ਤੋਂ ਦ੍ਰਵਿਕ ਮਾਦੇ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਤੋਪ ਜਾਂ ਬੰਦੂਕ ਤੋਂ ਛਾਇਰ ਹੋਣ ਦੇ ਅਵਾਜ਼ ਪੁਰ ਅਥਵਾ ਨਗਾਰੇ ਪੁਰ ਚੌਥ ਪੈਣ ਤੇ ਹਵਾ ਦੀ ਸਹਿ ਕਾਰਤਾ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਧੁਨੀਆਂ (Sounds) ਇਕੋਰਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਕੇ ਨਿਗਰ ਪਦਾਰਥਾਂ (Solid bodies) ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਦ੍ਰਵਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਸਤੇ ਅਥਵਾ ਵਾਯੂ, ਦਵਾਂਗ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਅਪਣੇ ਮੋਤ ਦਾ ਤਜਾਗ ਕਰਕੇ ਦੁਏ (ਅਭਿਲਖਤ) ਸਥਾਨ ਪੁਰ ਪ੍ਰਗਟੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਤੀਜਾ ਸਾਧਨ ਜੋ ਵਾਯੂ ਹੈ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਵੇਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੀ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਪ੍ਰਵਿਰਤਕ ਤਬਾ ਨਸੀਤਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਹੈ।

ਮਾਨੁਖੀ ਕੰਨ ਸਬਦ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਉਕਤ ਸਾਰਿਆ ਸਾਧਨਾਂ ਦਵਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਾਰਜ ਸਿੱਧੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੋਪੜੇ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਟੱਲੀ ਵਾਲੀ ਧਾਤ ਦੀ ਨਸਾਂਈ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਸਬਦ ਵਾਹੀ ਧਮਨੀਆਂ (Nerves of hearing) ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰਬ ਉਕਤ ਬਜੀਗ ਰਸਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਦ੍ਰਵਿਕ ਮਾਦੇ ਦਾ ਸੰਚਜ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪੌਂਚਕੇ ਉਸ ਦ੍ਰਵ ਸੰਚਜ ਵਿਚ ਇਉਂ ਹਿਲੋਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੀਥੇ ਕਿ ਸਮੰਦਰ ਵਿਚ ਚੱਪੇ ਦੀ ਚੋਟ ਯਾ ਕਿਸਤੀ ਦੇ ਬੈਰਨਾਰ ਦੇ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਦੀ ਮੋੜਾ ਮਾੜੀ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਚੋਟ ਹੀ ਓਨੀ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਬਦ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖੀਏ ਦੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ—ਤੇ ਦੋਹੇ

ਹੀ ਸਾਹੁਤ ਤੇ ਅਨਾਹਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਭੇਦ ਦੀਆਂ ਨਿਰਣਾਯਕ॥
 ਕੰਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੋ ਕੋਠੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੱਧ ਭਾਜੀ
 ਵਿੱਲੀ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖੀਆਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਦਾ ਰੁਖ
 ਬਾਹਰਲੇ ਕੰਨ ਵੱਲ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੂੰਹ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ
 ਵਾਅ-ਅਰ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਕੋਠੀਆਂ ਹਵਾ ਨਾਲ ਪੂਰੀਆਂ
 ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਤਰੰਗਾਓਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ
 ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਰਵਣ ਇੰਦ੍ਰੇ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ
 ਤਕੀਏ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਠੀਕ ਬਾਸੰਤਰੀ-ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨਾਲ ਉਪਮਾ
 ਵਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। (ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬਾਰੀਕ
 ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ ਗਲਾਸ ਬੋਰੇ ਜਿਤਨੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ
 ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਟਕੋਰਣ ਤੇ ਧੁਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ।
 ਇਸ ਧੁਨੀ ਵਿੱਚ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਨਿਗਰ ਦੀਵਾਤ ਦਾ
 ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸਦੇ ਅੰਦਰਲਾ
 ਪਾਣੀ ਤੇ ਉਪਰਲੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ
 ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੋ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਕਸਾਰ ਬਾਦ ਯਾ ਤਰੰਗ ਪੈਦਾ
 ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਵਾਜ਼ ਪਸਰ ਤੁਰਦੀ ਹੈ) ਬਿਲਕੁਲ ਏਹੋ
 ਕਾਰਣਾਈ ਹੀ ਪਲ ੨ ਵਿੱਚ ਅਸਾਡੇ ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਰ-
 ਤੀ-ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਏਸੇ ਮੌੜ ਘੋੜ ਵਾਲੀ ਬਰੱਫ ਦੇ
 ਕਾਰਣ ਪੜਾਨੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਸਮਾਨ ਧਮਨੀਆਂ (NERVES)
 ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧੁਨੀ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਾਗ
 ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੀ (ਸਬਦ ਰੂਪ ਹੋਇਆ)
 ਅਸਾਡੇ ਸੁਨਣ ਵਿਚ ਆਂਦਾ ਹੈ।

ਅੱਖ ਨਾਲੋਂ ਕੰਨ ਦਾ ਕੰਮਕਾਜ ਅਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਰਾਮ

ਹੈ। ਕਜੌਂਕਿ ਅੱਖ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਗ੍ਰਾਹੀ ਇਕਾਹਰੀ
ਕੋਠੀ ਮਾਤ੍ਰ ਹੈ ਇਸਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਕੁਝ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਦਾ
ਹੈ ਉਸਦੀ ਵੇਖ ਗ਼ਲ ਅਸੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ, ਕੰਨ
ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹਨ ਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਵਿੰਗ ਤਰ੍ਹਿਕੀਆਂ
ਕੁੰਜ ਗ਼ਲੀਆਂ ਜੋ ਖੋਪੜੇ ਦੀਆਂ ਸਿਲ ਵਰਗੀਆਂ ਹੜੀਆਂ
ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਬੜੀਆਂ ਤੰਗ-ਰਾਸ਼ ਮਹੱਲ
ਦਿਆਂ ਭੋਰਿਆਂ ਵਾਕੂੰ ਸਾਥੋਂ ਛਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਮੂਲੋਂ ਹੀ
ਹਨੇਰੀਆਂ ਹਨ। ਅਲਬੱਤਾ ਬਿਤਨੀ ਮਾਤ੍ਰ ਸਮਝ ਅਸਾਨੂੰ
ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਹਾਥੀ ਦੇਦੇ ਹਨੇਰੇ ਮਠ (ਖੋਪੜੇ) ਦੀਆਂ
ਅੰਤ੍ਰਾਲਿਕ (Innermost) ਕੋਠੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ
ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਵਾਜ ਸੁਨਣ ਲਈ ਸਚੇਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਕੂੰ
ਅੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਕੋਠੀ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਦਿਨਾਂ
ਹਨੇਰੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆਤਮਾ ਦੇਵ (The soul)
ਸਦਾ ਫੇਰਾ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾ-
ਚਾਰ ਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਕੂੰ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ
ਪੁਰਾਣੇ ਸੁਮਿਆਂ ਦੇ ਧਰਤੀ ਥੱਲੇ ਦਿਆਂ ਮੰਡਰਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਰੂਪ ਚਾਂ ਵੇਲੇ ਹਨੇਰ ਸਾਰ, ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪ ਅਨੁ-
ਸਾਰੀ ਆ ਮੁਹਾਰੀਆਂ ਵਾਜਾਂ ਯਾ ਮੋੜਵੀਆਂ ਚੁੰਚਾਨਾਂ ਸੁਣਾਈ
ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਥਵਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰੇਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਹੋਣ ਸਮੇਂ
ਤਾਂਘ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਠ ਭੌਂਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹੈ
ਰੂਹ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਜੀਵਾਅਤਮਾ
ਦੀ ਸਫ਼ਰਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੰਨ ਦਿਆਂ ਰੂਪਤ ਮੰਡਿਆਂ ਵਿਚ
ਉਕਤ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿਲੋਰ ਪੈਦਾ ਹੋਕੇ ਉਪਜੀਆਂ

ਸੁਨੀਆਂ ਸੁਨਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਰ ਵੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਕਿ ਪੁਨੀ ਇਕ ਭਾਂਤ ਦੀ ਚੁਪ ਚਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ, ਧੀਮੀ ੨ ਪਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਾਨਾ ਫੁਸੀ ਸਾਰਖੀ, ਕਜੋਂਕਿ ਜੀਕੂੰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਵਿਸ਼ੁ ਮਾਨ ਠਾਠ, ਪ੍ਰਿਦਲੀ ਜੇਹੀ ਭਾਇਆ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਕੇ ਅਸਾਡੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਬਾਹਰਲੇ ਸ਼ਬਦ ਜਾਲ ਦੀ ਮਹਾਂਨ ਬੀਨੀ ਜੇਹੀ ਗੂੰਜ ਇਹ “ਪੁਨੀ” ਹੈ।

ਫੇਰ ਜੇਕਰ ਕੰਨ ਐਹੋ ਸੋਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਵਧਕੇ ਹੋਇਆ, ਕਜੋਂਕਿ ਇਹ ਮਾਨਖੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਜਜੋਂਕਾ ਤਜੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਜੇਹੀ ਭੈੜੀ ਤਰਾਂ ਵੰਜਾਵਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੁਨਾਬੇ (ਅੰਨੇ) ਦੀਆਂ ਅਖੀਆਂ ਨੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਵਢਾਇਆ ਹੁੰਦਾ।

ਜਿਹੜੇ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੀ ਬੋਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਤਾਜੇ ੨ ਹੀ ਐਸਾ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਦੇਖਨ ਵਾਲਿਆਂ ਸਾਮਨੇ ਅੰਨਿਆਂ ਦੀ ਅਪੇਖਣੀ ਸੁਨਣ ਹਥੇ ਪੜ੍ਹੇਸੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਜੀਵਨ ਭਰ ਹੀ ਅਤਿਸ਼ਯ ਕਰਕੇ ਛੇਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਨੇ ਆਦਮੀ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਦਰਜੇ ਤੇ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਬੋਲਾ ਤਾਂ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਹੀ ਬਰਮ ਚਿਕੀ ਵਿਚ ਪਿਆ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਕਸਰ ਉਦਾਸ ਅਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੁਲਾਇਆਂ ਤੇ ਭੀ ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਯਾ ਬੋਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੋਲੇਪਨ ਦਾ ਕਦਰਤੀ ਖਾਸਾ ਹੀ ਹੈ ਕਜੋਂਕਿ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਇਲਚਸਪੀ ਲੈਣੀ ਹੋਈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਪੁਰਬਕ ਹਾਸ ਬਿਲਾਸ

ਕਰਨੇ ਹੋਏ ਤੇ ਉਸਨੇ ਦੇਖ ੨ ਚੁੜ੍ਹਨਾਂ ਹੋਯਾ ਦੇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਣ
 ਹੈ ਕਿ ਇਹਵਿਚਾਰਾ ਲਗ ਪਗ ਮੁਲਾਂ ਹੀ ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮ
 ਦਰਦੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਫਿਟਕਾਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਨੇੜ
 ਹੀਣਾ; ਸੁਜਾਖਜਾਂ ਦੇ ਕਰਣ ਲੈਕ ਕਈਆਂ ਜਰੂਰੀ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ
 ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਅਪਣੇ ਹਿਤਕਾਰੀ ਸਮੀਪੀਆਂ
 ਦੀ ਘੁਸਰ ੨ ਵਿਚ ਖੁੱਲੀ ਖੁੱਲੀ ਤਰਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਤੇ ਗੱਲ
 ਬਾਤ ਕਰਣ ਵਿਚ ਹੱਛੀਤਰਾਂ ਮੰਮਤੀ ਸਹੇਤਾ ਦੇ ਲੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।
 ਇਸਤੋਂ ਅਧਿਕ ਅੰਨਾ ਸਮੀਪ ਵਰਤੀਆਂ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਿਚੋਂ
 ਅਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਫੜਨ ਵਿਚ ਔਖਾ ਹੀ ਕਦੀ
 ਪਿਛੇ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਤੇ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਅਪਣੀਆਂ
 ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦਾ
 ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬੋਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤਕ
 ਇਸ਼ਾਰਤਾਂ ਲਈ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਵਰਤਨ ਹਾਰੇ ਕੋਈ
 ਖਾਸ ਬੜੀਆ ਲਜ ਕਤ ਵਾਲੇ ਨਾਂ ਹੋਣ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ
 ਪ੍ਰੇਰੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਦਿਲ ਪੁਰਾਵੇ ਵਲੋਂ ਬਹੁਤ
 ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਡਾਕਟਰ ਕਿਟੋ (Kitto)
 ਨੇ ਮਨ ਨੂੰ ਖਿਚ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਅਪਣੀ (Lost Sen-
 ses) “ਖਜੀਣ ਇੰਦ੍ਰੇ” ਨਾਮ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬੜੀ ਉਤ-
 ਮਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਿਆ ਹੈ। ਅਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ
 ਦੀਆਂ ਕਦਾਚਿਤ ਭੀ ਕੰਨੀਂ ਨਾਂ ਪਈਆਂ ਅਵਾਜਾਂ ਬਾਂਬਤ
 ਹੋਰਵਾਂ ਖਾਕੇ ਉਸਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ—“ਚਿੱਤ ਦੇ ਦੁਖੀ ਕਰੋਨ
 ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਅਧਿਕਤਾ ਮੇਰੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਧਿਕ ਠਲੋਂ-
 ਠਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ

ਮੈਂ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਪਛਾਣੇ ੨ ਹੋਣ। ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਿੱਲਵਿਆਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਸੁਣਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕੀਹ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭੋਤਲੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵੁਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹਸੋਂਦੀਆਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਨ ਲਈ ਉਕਸੋਂਦੀਆਂ ਮੈਂ ਤੋਕਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਮੇਰੀ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ—ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਐਉਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੀਕੂੰ ਹਵਾ ਦਾ ਬੋਕਾ ਚੁਪਚਾਪ”।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਅੱਖੀਆਂ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਦੀਆਂ (ਖਹਿਲੋਂ) ਮੌਜਾਂ ਲੁਟਕੇ (ਮੁੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਕਰਕੇ ਗੁਵਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਬੋਝਾ ਭੀਨ ਭੇਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਲਟਨ ਸਾਹਬ ਨੇ ਆਪਣੀ “ਪੈਰੇ ਡਾਈਜ ਲੋਸਟ” ਨਾਮੀ ਅਤਮੋਤ ਉਤਮ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਕ ਬਚਨ ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਅਨਹੋਦ ਕਾਰਣ ਰੋਯਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ (ਨਵੀਆਂ ਨਰੋਈਆਂ) ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਬਾਬਤ ਓਸ ਨੇ ਮੁੜ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ (ਸ਼ੁਕਰ) ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰਾ ੨ ਉਲਥੇਨ ਵੀ ਇਥੇ ਕੁਝ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੰਦਾਂ ਦੇ ਪਲਟੋਨ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਓਸਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਾਕੇ ਫੇਰ ਉਤਰ ਭੀਜਿਤਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਉਂ ਹੈ:—

“ਰੱਬ ਚੁਹੰਦਾ ਕਰਾਂ ਮੈਂ ਕਾਰ ਦਿਨ ਭਰ,
ਕੜੇਂ ਰੁਸ਼ਨਾਈ (Light) ਹਰਿੱਚ ਪਈ ਡਾਂਹਵਦੀ ਹੈ” ?
ਤੇ ਅੱਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰ ਵੱਲੋਂ ਉਤਰ ਦੀ ਥਾਂ ਐਸੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਬੋਲਦਾ ਹੈ:—

“ਕੀਹ ਹੋਇਆ ਜੋ ਅੱਖੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਨੇ,

ਐਪਰ ਦੇਖਨਾ ਮੂਲ ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ।
 ਚੰਦ ਸੂਰ ਸਤਾਰੇ ਨਾਂ ਭਾਸਦੇ ਨੇ,
 ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪਤਲੀਆਂ ਖੁੱਲ ਰਹੀਆਂ।
 ਬੀਤੇ ਸਾਲ ਨਾਂ ਤੀਵੀਆਂ ਮਰਦ ਭਿੱਠੇ,
 ਸ਼ੁਕਰ ! ਮਰਜ਼ੀਆਂ ਰਬਦੀਆਂ ਖੁੱਲ ਪਈਆਂ।
 ਜਾਂਕੀ ਕਰੇ, ਹਾਂ ਰਾਜੀ ਰਜਾ ਉੱਤੇ,
 “ਕਿੰਤੂ” ਕਰਣ ਦੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਜੁੱਲ ਗਈਆਂ।

॥ ੧ ॥

ਜੇ ਮਨ ਚਿੰਦੀਆਂ ਗੱਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤਨ,
 ਆਸਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਵਨੋਂ ਰੁੱਲ ਗਈਆਂ।
 ਛਿਣ ਪਲ ਘੜੀਓ ਘੜੀ ਵਾ ਵਰੇ,
 ‘ਭਰੀਆਂ’ ਬੱਧੀਆਂ ਖੁੱਲ ਸਭ ਧਾ ਵਈਆਂ।
 ਸਿਰਜਣ ਹਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਨਾਂ ਵਿਆਂ ਰੱਤੀ,
 ਰਹਾਂ ਧੀਰ ਮੱਤੀ ਭੋਲ ਰੁੱਲ ਨਈਆਂ।
 ਚਲਾ ਚਲ ਸਿੱਧਾ ਵਿੱਧਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸੇਤੀ,
 ਨਿਘਾ ਚੱਖ ਉਪਰ ਕੁੱਲਾਂ ਕੁੱਲ ਭਈਆਂ ॥”

॥ ੨ ॥

ਬਿਲਕੁਲ ਮਿਲਣਨ ਸਰੀਖਾ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹਾ-
 ਤਮਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਬਾਸੰਤੀ ਸੀ, ਨਾਮ ਉਸਦਾ
 ਬੀਤ ਹੋਵਨ ਸੀ। ਕੀਨਾ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ
 ਅਵਸਥਾ ਭਾਗਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਜ਼ੋਕਿ ਉਸ ਛੀਨ ਹੋਈ
 ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਉਪਾਵ ਕਰਕੇ ਨਾਲ
 ਭੀ ਉਹ ਛਿਤ ਕਾਰਜ ਨਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਬੀਤ ਵਾਰ ਦਿੱਖਾਂ

ਅਫਲ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਿਰਾਸ਼, ਚਿੜਕ ਦਮ ਤਕ ਹੀ ਉਹ ਦੁਖੀਆਂ ਤੇ ਉਦਾਸ ਰਿਹਾ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਨੇ ਏਨਾਂ ਵੇਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਚਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਵਾਲੀ ਕੀਤੀ ਸੀ:-

ਮਿਲਟਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੂਰਬਕ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਉਦਮੀ ਸੀ; ਅਰ ਉਸਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਸੁਭਾਵ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੀ, ਕਜਾਂਜੁ ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਵਿਘਨ ਉਸਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅੜਿੱਕਾ ਭੇਹਨ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਪਰ ਫੇਰ ਭੀ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਹੋਣ ਦੇ, ਉਹ ਸਾਂਗੀਤਕ ਸ਼ਾਜ ਬਾਜ ਦਾ ਪੂਰਾ ੨ ਆਨੰਦ ਲੈ ਤੇ ਅਪਣੇ ਅਮਰੀ ਗੀਤ ਗਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਕਦਤਾਰ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਟ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਸਿਵਕ ਸੀ।

ਪਰ ਬੀਤ ਹੋਵਨ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਟਾਲੇ ਝਾਲੇ ਵਾਲਾ (Wayward) ਭੜਕੀਲਾ ਤੇ ਭਾਰਾ ਜੁਸ਼ੀਲਾ ਸੀ, ਇਸ ਪਰ ਭੀ ਬੋਲੇ ਪੁੱਛੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਦੁਖੀਆਂ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਬਸੰਦਿਕ ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਭਾਵਾ ਪਧਾਰ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਇਸੇ ਹੀ ਰੰਮ ਪੁਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਵਾਰ ਰਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਭਾਂਤ ਉਸਦੇ ਕਦਰਤੀ ਦਿਲ ਪ੍ਰਥਾਵੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਇਸ ਸੰਗੀਤਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਉਸਦਾ ਧਰਮ ਰੂਮੀ ਮਜ਼ਹਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ ਪਰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਫੁੱਲੇ ਵਲੋਂ ਉਹ ਕੱਚਾ ਹੀ ਸੀ।

ਅੰਨੇ ਬੋਲੇ ਪਨ ਨਾਲ ਜੋ ਐਕੜਾਂ ਵਾਪਰਨਾ ਕਰ-
ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਦੇਹਨਾਂ ਦੇਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਤੋਂ
ਸਪਸ਼ਟ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਅਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਸਨ
ਅਥਵਾ ਸਰਵਣ ਸ਼ਕਤੀ ਨਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਿਰਖ
ਵਡੋਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸੰਮਤੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ
ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਾਪਕੋ ਉਹ
ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਭਾਣੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਣਾਂ ਸਿੱਖਣ ਤਾਂ ਜੋ ਦੁਖ
ਅਧਿਕ ਨਾਂ ਹੋਣਾਂ ਪਾਵੇ।

ਪਾਠਕ ਗਣ ! ਮੇਰਾ ਖ਼ਜ਼ਾਲ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭੀ
ਬੀਤ ਹੋਵਨ ਦੀ ਅਪੇਖਾ ਮਿਲਦਨ ਦੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਗੌਰਵਤਾ
ਦਿਓਗੇ ਅਤੇ ਬੋਲੇ ਰਾਗੀ ਨਾਲੋਂ ਅੰਨੇ ਚਿਤ੍ਰੇਲੇ (ਕਵੀਸ਼ਰ
(Painter) ਨਾਲ ਬੜੀ ਸੁਖੇਲੀ ਤਰਾਂ ਹਿਰਖ ਵੰਡਾ
ਸਕੋਗੇ। ਮੈਂ ਜੋ ਇਉਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਸੋ ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ
ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸਰਬ ਦੇਸੀ ਤਜਰਬੇ ਰਾਹੀਂ ਇਸੇ
ਤਰਾਂ ਦੀ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਿੱਠੀ ਭਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ
ਸਖੈਨ ਹੀ ਚਿਤਾਰ ਸਕਦੇ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਖ਼ਜ਼ਾਲ
ਵਿਚ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਐਸਾ
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕੀਹ ਹੋਇਆ ਜੋ ਅਸੀਂ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰਾਂ
ਵਾਲੀਆਂ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ (Gifts) ਤੋਂ ਅਠਵੇਜ਼ ਹੀ ਹੋਈਏ
ਪਰ ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਭੀ ਬੜੀ ਨਕਸ਼ਿਆਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਯਾ ਜਲੂਸਾਂ
(Processions) ਅਤੇ ਅਸੰਖਯਾਤ ਚਿਹਰਿਆਂ
(Faces) ਦਾ ਜਦ ਚਾਹੀਏ ਨਿਰਜਤਨ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ
ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ ਸੁਨੀ ਰਾਗ

ਵਿਦਯਾ ਭੂਖਿਤ ਵਿਰਲੇ ਚਾਗੀ ਹੀ ਅਪਣੀਆਂ ਅਭਿਜਾਤ
ਸੁਰਾਂ ਤਾਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਿਸੇ ੨ ਸੁਰ ਤਾਲ ਤਬਾ ਪੁਨੀ ਨੂੰ ਮੁੜ
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪੁਸ਼ਟਿਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਜਿਹੜੀਆਂ
ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਬਾਜੇ ਅਥਵਾ ਗਵਾਈਏ ਦੀ ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ
ਹੁਣੇ ਹੀ ਅਜੇ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਪਨਿਆਂ
ਚਾਹੀਂ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਜਾਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ।

“ਸੁਪਨੇ” ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬੜਾ ਗਹਿਰਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ
ਸੋ ਅਸੂਲਨ ਇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੇੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਲਬੱਤਾ ਜੇ
ਸੋ ਇਸ ਪੱਖ (Point) ਵਿਚ ਰਲਤੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਤਾਂ
ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ ਪੁਨੀ (Sound) ਬਾਬਤ ਜੋੜੇ ਕਾ ਤੜੇ
ਸੁਪਨਾ ਕਦਾ ਚਿੱਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦੇ Coleridge
ਕੋਲਰਿਜ ਅਪਣੀ “Kubla-khan” ਨਾਮੀ
ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ:—

“ਬਾਜਾ ਧਰਤੀ ਅਗੇ ਡਿਠੀ,
ਸੁਪਨੇ ਮਾਤ੍ਰੇ ਸੋ ਕੰਨਤਾ ਇੱਕ ।
ਅਬੀ ਸੀਨੀਅਨ ਸੀ ਉਹ ਲੜਕੀ,
ਸਾਜ ਬਜੇ ਦੀ ਸਾਥ ਸੁ ਮਿੱਕ ।
ਮੂੰਹੋਂ ਗਾਇਆ ਉਸਨੇ ਸਿਹਣਾ,
“ਮਊਂਟ ਅਬੋਗ” ਸੰਦਰ ਰਾਗ ।
(ਕੀਹ ਸੀ ਕੀਕਨ ਗਾਏ ਗਾਇਕਾ,
ਮੂਲੇ ਨ ਸੋ ਕਰ ਸਕਤਾ ਵਿਗਾਗ ॥”
॥ ੧ ॥

ਇਹ ਕਵੀਘਰੀ ਵਿਸ਼ੀ ਦਾ ਤਰੰਗ ਸੀ । ਮੇਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ

ਦੇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਬਦ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤਕ ਕਿ ਏਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀਆਂ ਹੋਏ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਕਿਸੇ ਮੰਡਲ ਦੇ ਉਹ ਨਾਂ ਹੋਣ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਭੀ ਅਸੀਂ (ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ) ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਣਦੇ ਭੀ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ੨ ਅਚਰਜ ਕਾਫੀ ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਹਾਂ; ਪਰ ਜਾਗ੍ਰਤ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਅਸਾਰੇ ਪਰਸਪਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ (Comunings) ਸਾਰਥਾ ਅਤੇ ਲੜੀ ਵਾਰ ਮਾਨਸੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਾਣੀ ਸ਼ਬਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਰਸਨਾ ਤਥਾ ਅਵਾਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟਤਾ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਬੋਲਾਂ ਦੁਆਰੇ ਬੋਲਨਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਜੋਂਕਿ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਦੇਸ (Dream-Land) ਚੁਪ ਥਾਂ ਦੇਸ ਹੈ ਅਤੇ ਓਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਸਕੀਨ ਬੋਲੇ ਤਥਾ ਗੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਤਾਂ ਕਰ ਜਾਗ੍ਰਤ ਦੀ ਇਸ਼ੀ ਦਾ ਭੀ ਸੁਪਨ ਇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਹੋਉਂ ? ਜਾਗ੍ਰਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਤੱਕ ਹੋਏ (Beheld) ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਅਸੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਨਾਲ ਅਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ (Impress) ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਰਦੇ, ਜਿਹਾਕਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਤਥਾ ਰੇਸ਼ਮੀਫਿਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ। ਬਸ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਏਨਾਂ ਹੀ ਭੇਦ ਹੈ, ਕਜੋਂਕਿ ਸਦਾ ਅਸੀਂ ਜਾਗ੍ਰਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਕਿਸੇ ਅਭਿਵ ਅਚਰਜ ਕਾਰੀ ਤਥਾ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਦਾਗੀ ਵਸਤੂ (Reality) ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਭੀ

ਵਧਕੇ ਕਿਸੇ ਭਰੋੜੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਹੋਵਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ, ਭਾਂ ਬੋਟ ਹਰਾਨੀ ਨਾਲ ਬੋਲ ਉਠਦੇ ਹਾਂ :- “ਇਹ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਰੂਰ ਅਸੀਂ ਸੁਪਨਾ ਹੀ ਤਕ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜਿਸਤੋਂ ਮੈਂ ਅਨੁਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਨਾ ਜਰੂਰ ਹੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਤਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਦਭੁਤ ਹੋਵੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਰੂਪ ਵਿਚੇ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਥੁਰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਰਥਾਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੈਂ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਬੋਲੇ ਨਾਲੋਂ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟਿਤ ਸੁਨਦਾ ਹੈ, ਬੜਾ ਧੀਨ ਭਾਗੀ ਹੈ। ਨਈਂ ਬੂਹਰ ਸਾਹਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿਚ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਕਹਾਣੀ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਅਪਣੇ ਬਚੇ ਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਹੀਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਭੂਮੀ (ਪੋਲਸਟਿਨ) ਤਥਾ ਦੂਦੇ ਮਸ਼ਰਕੀ ਮਲਕਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬੀਤੀਆਂ ਵਿਧਵਾਂ ਤੇ ਦੇਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅੰਧਪਨੇ ਵਿਚ ਉਹ ਚਿਰਕਾਲ ਪ੍ਰਸੰਤ, ਪੀਟਿਆਂ ਬੰਦੀ ਖੇਡ ਪ੍ਰਸੰਨ ਬੈਠਾ ਬਾਰੇਬਾਰ ਚਿਤਾਰਦਾ ਚਾਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕੋਟਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਦੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀਆਂ ਕੋਤੁਕਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਹੋਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ

ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨੇਤ੍ਰ ਰਹਿਤ ਬ੍ਰਿਧ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਪੂਰ
 ਭੀ ਬੜੀ ਹਡੀ ਤਰੀ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਜਦੋਂ ਕੇ ਤਦੋਂ ਸਮਿਰਤੋਖ
 ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਸੁਨਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਿਸ
 ਦੀ ਪਿਛੋਂ ਨਾਸ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮੁਖ ਉਨਾਂ ਹੀ
 ਬਚਨਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਕੇ ਉਸਾ ਅਨੁਭਵੀ ਕਰ ਸਕਨਾਂ
 ਅਸੰਭਵ ਜਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਐਸਾ ਕੋਈ ਵਿਰਤਾਂਤ ਬੋਲੇ
 ਪਣ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਫੋਲਨ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੀ ਹੈ ॥
 ਸਬਦਾਂ (Sounds) ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਚੇਤਾ
 ਬਹੁਤ ਹਾਲ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੋਈ ਮੱਧੀ
 ਇਕ ਅੱਧ ਛੱਡੇ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ। ਜੋ ਮੁਖਦੀ ਗੱਲ ਬੰਨ
 ਅਜੇਹਾ ਇੰਦ੍ਰਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਨਾਸ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਅੱਖ ਨਾਲੋਂ
 ਅਸੀਂ ਭਾਰੇ ਤੋਟੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਇਆ ਬਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂਤਿ ਸਭ
 ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਇਕ ਦੇਸ ਦੀ ਭਾਰੀ ਰਾਖੀ ਸਾਨੂੰ ਕਰਨੀ ਲੱਗੀਏ।
 ਤੇ ਫੇਰ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਭੀ ਵਾਧਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਖ ਨਾਲੋਂ ਇਸ
 ਦੀ ਸਿਖਰਾ ਬਹੁਤ ਹਡੀਤਰਾਂ ਤੇ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਦੇਖਨ ਵਿਚ ਭੀ ਅੱਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਿਤ੍ਰ ਕਾਰੀ ਜਾਂ ਬੁਤ
 ਪਾਤਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨਾਲ ਐਨਾਂ ਆਮ ਪਯਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ
 ਜਿਨਾਂ ਕਿ ਰਾਗ ਦੇ ਸੁਨਣ ਜਾ ਗੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲੋਕਾਂ
 ਵਿਚ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਫੁਲਬੀਰ ਦਿਖਾਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਮੋਹਿਤ
 ਕੁਝੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਨਾਂ ਦੇ ਚਿਤਾਂ ਵਿਚ
 ਹਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਣ ਇਕ ਗੀਤ ਰਾਖੇ ਦੇਖ ਲਵੋ ਕਿਤਨੇ
 ਸੁੰਦਰ ਅਪਣੇ ਆਪ ਕਹਾਓ ਵੱਡੇ ਪਿਛੇ ਚਲੇ ਅੱਦੇ ਹਨ।
 ਸਭ ਮੁਖ ਹੀ ਗੀਤ ਜਾਂ ਬਸ ਸੁਨਣ ਦੀ ਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਐਸੀ

ਲਟਕ ਹੈ, ਕਿ ਜਦ ਅਸੀਂ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁ-
 ਭਵਿ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਐਸਿਆਂ ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਤਦੋਂ ਲਭਣਾ
 ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਭਾਂਡੇ ਕਿਥੇ ਰਖੇਵੇਂ ਵਿਚ ਰੁੱਖੇ
 ਹੋਈਏ, ਜਰਾਕੁ ਕੰਨੀਂ ਐਸੀ-ਕਨਜੇ ਪੈਜਾਵੇ, ਵਾਹ ਲਗਦੀ
 ਸਾਰੇ ਧੰਧੇ ਛੱਡਕੇ ਓਧਰ ਨਠ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ। ਦੋ-ਤਖਾਨ ਵਿਕੋ
 ਲਕੜ ਦੇ ਬੱਟ ਚੀਰਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਅਵਲਾ ਬਦਲੀ ਸੂਰਤ
 ਵਿਚ ਆਰਾ ਕਜੇ ਚਲੋਂਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਜਣੀਂ ਅਗਾਹਾਂ
 ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਪਿਛਾਹਾਂ ਵਲ ਜੋਰ ਮਾਰਕੇ ਮੁਲਕ ਕੇਵਲ ਏਹੋ
 ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੋੜਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਪੈਦੀ ਹੋਕੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਬਥ
 ਜਾਵੇ ਤੇ ਇਕ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਜਾਸਕੇ। ਪਥਰੇਲੇ
 ਪਥਰ ਵਿਛੋਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਥੋੜਿਆਂ ਦਾ ਗੇੜਾ ਇੰਦੇ
 ਹੋਨ ਤੇ ਅੰਜਨੇਰ ਲੋਗ ਜਦ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਕੰਦਲਾ ਵਾਲਾ ਕਾਪੜ
 ਰਹੇ ਹੋਣ, ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਲੁਹਾਰ ਅੰਹਰਣ ਪੁਰ ਵਿਦਾਨ
 ਪੁਰ ਵਦਾਨ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਟ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਓਸ
 ਵੇਲੇ ਕੈਸਾ ਸੋਹਣਾ ਸਮਾਂ ਸਬਦ ਦੀ ਢਾਲ ਦਾ ਬੋਝਾ ਹੁੰਦਾ
 ਹੈ; ਜਿਸਤਾਲ ਦੇ ਵਿਚ ਮਸਤ ਓਨੀਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਕਾਰ ਦੀ
 ਕਰੜਾਈ ਸੁਬਨੀ ਚੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਹੋਰ ਮੈਂ ਮਲਾਹਾਂ ਦੀ
 ਬਾਬਤ ਕੀਹੇ ਦੱਸਾ ਜਦ ਉਹ ਲੰਗਰ ਨੂੰ ਚੁਕਦੇ ਤੇ ਬਾਵੇਂ
 ਬਾਨਾਂ ਅਰਥਾਤ ਜਗਾਨ ਦਿਆਂ ਬੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ ਤਾਂ
 ਉਹ ਭੀ ਖੂਬ ਪਿੜ੍ਹਕੀਨ ਕੇ ਗਾਵਿਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਏਹੋ ਹੀ
 ਹਾਲ ਸਭਤਰਾਂ ਦੇ ਕਰਜੇ ਕੰਮਾਂ ਅਰ ਲਭਾਈ ਆਵੇਕੀਂ ਦੇ ਸਮੇਂ
 ਦਾ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਸਰੰਜਾਮ ਵੇਲਾਂ ਤੇ ਲੋਬਤੀ ਦੇ ਜਗਰੇ ਨੇਪਰੇ
 ਚੜ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਗ ਵੱਲ ਮਨੁਖ ਦੀ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਰੁਚੀ ਆਇ
ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੇਖਨ ਵਿਚ ਆਂਦਾ ਹੈ
ਕਿ ਬੱਚੇ ਚਿਰ ਪ੍ਰਜੀਤ ਅਵੇਦੇ (INFANTS) ਦੀ ਸੌਖ ਮਲੋਂ
ਹੀ ਬੇਵਾਸਤਾ ਜੋਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਉਸ ਦਾ ਕੰਨ ਪਹਿਲੇ
ਵਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੁਕੰਨਾ (ALERT) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੀਵਨ ਵਿਚ
ਵਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਰਦਿਆਂ (WITTE A CRY) ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਜੋ ਅਜੇਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਬਾਹੀਂ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਨਾਲ
ਹੀ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪਰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ
ਖਜਾਲ ਹੈ ਜੋ ਦਾਈ (ਖਿਡਾਵੀ) ਦਾ ਅੱਧਾ ਸਮਾਂ ਲੋਰੀਆਂ
ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਲ ਜਦੋਂ ਨਾਂ ਤਾਂ ਉੱਘ ਰਿਹਾ
ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਨਾਲ ਉਹ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਚਦਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਕੀਹ ਹੁਣ ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਐਸੀ
ਚੁਕੰਨੀ ਵਸਤੂ ਜੋ ਲਗ ਪਗ ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਾਹਗੁਰੂ
ਨੇ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਾ ਕੇ, ਜੇ ਇਸਦੀ ਇਤਨੀ ਬੜੀ ਤਾਲੀਮ
ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀਤ੍ਰ ਬੁਜੇ ਦੇਕੇ ਯਾ
ਸਿੱਕੇ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਚਾਕੂਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲਾਹੇਵੰਦਾ
ਕਾਰਜ ਹੀ ਨਾਂ ਸਾਧੀਏ। ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਆਸਪਾਸ ਦੀਆਂ ਸਭ
ਗੱਲਾਂ ਨਿਸ਼ਚੈ ਪੂਰਬਕ ਸੁਣਨ ਖਾਤਰ ਸਦੀਵਕਾਲ ਦੇਨੀ ਸ਼ੈਲੀ
ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾਂ ਰਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜੇਹੇ
ਹਨ, ਜੋ ਤੇਪ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਾਜ ਨੂੰ ਚੰਨ ਸਕਦੇ ਹਨ।
ਕਿੰਤੂ ਰਾਗ ਦੀ ਧੁਨੀ ਜਾ ਸਬਦ ਦੀ ਤਾਰ ਅਵਾ

... ਸਾਹਮਣੇ ਦੇ ਸਾਥਨ ਦੀ ਜੋ ਸਮਰੱਥਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ
ਵਿਚ ਹੈ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉੱਤਮ ਪਰਖਦੇ
ਕੰਨ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਾਜਾ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ
ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਚਾਲ ਦੇ ਗੀਤ ਤੇ
ਭਜਨ ਧੁਨੀਆਂ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧਤਾ
ਨਾਲ ਲੋਕ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਜੇਹੀਆਂ ਸਰਬ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ
ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਟਾਂਢੇ ੨ ਹੀ ਗੀਤ ਤੇ ਸਮਝਨ ਵਾਲੇ
ਹਨ। ਬਹੁਤ ਬੋਲ਼ੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ
ਤੁਸੀਂ ਐਸਾ ਭਜਨ ਰਾਗ ਸੁਣੋਗੇ, ਜੈਸਾ ਕਿ
ਬਾਜੇ ਦਾ ਵਜਨਾ, ਕੀਹ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਸੁ ਸਿਖਤ
(Educated) ਕੰਨ ਲਈ ਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ?
ਹਾਂ ਇਸ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦਾ ਸਧਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਬਸ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤਥਾ ਵਿਦਿਆ ਮਿਲ
ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਏ ਅਤੇ ਉਹ ਧੁਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਸਿਰਜਣ ਹਾਰ
ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਖੀ ਹੈ, ਪੂਰੀ ੨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫ਼ਾ ਲੈਣੀ
ਚਾਹੀਏ; ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਰਾਗ ਤਕ ਪੂਰੇ ਪਯਾਰ ਤੇ
ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਸੁਣ ਸਕਣ। ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਕਲਕਲਾਹਟ
ਅਰ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕਲਕਲਾਹਟ ਨੂੰ ਭੀ ਜੌਂ ਕੀ ਤੌਂ ਸੁਣ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਲੈ ਸਕਣ। ਅਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ
ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਬਨੋਨਾ-ਲੋੜੀਏ ਜਿਸ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਜਾਹੀ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਰਾਗ ਅੰਦਰ ਨੂੰ
ਠੀਕ ੨ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਠੀਕੀਆਂ (ਭਾਂਤ) ਬਰ
ਸਕੇ ਤਥਾ ਅਪਣੇ ਅੰਤਰਮੰ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਬੰਨਾ ਸਕੇ ॥

ਪਾਲ ਨਾਮੀ ਸੰਤ ਦਾ ਚਰਨ ਹੈ ਕਿ “ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਅਭਾਸ਼ ਜਾਂ ਸਬਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦਾ ਤਾਤਪਰ ਕੁਝ ਨਾਂ ਹੋਵੇ।” ਤੇ ਇਹ ਚੱਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਕਦਰ ਬਨਾਸ (Appreciating) ਕੰਨ ਲਈ ਸਮਝ ਸਬਦ ਮਾਤ੍ਰ ਉੱਤਮ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਬਸ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਕੇਹਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਇੰਦ੍ਰ (ਕੰਨ) ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਵਿਦਯਾ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਕਾਸੇ ਪੁਰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਯ (Subject) ਬੜੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ; ਪਰ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਸੰਖੇਪ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਕਹਿਣੀ ਚਹੁੰਦਾ ਹਾਂ—ਸੋ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੁਰ ਅਸਾਨੂੰ ਧਿਆਨ ਰਖਨਾ ਚਾਹੀਦੇ ॥

ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜਿਤਨੀ ਵਧਕੇ ਅੱਖ ਦੀ ਸਮਾਈ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕੰਨ ਨੂੰ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਘੱਟ ਵੇਖੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਵਿਦਿਤ ਰਹੇ ਕਿ ਅੱਖ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿਚ ਇਸ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਭਿਸ਼ਕ ਕਰਕੇ ਪੂਰਿਆਂ ਹੋਣ ਦਾ ਅਧਿਕ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਅੱਖ ਇਕ ਸਮੇਂ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਘਾ ਵਿਚ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਸਾਮਨ੍ਹ ਪਈਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਜਾਚ ਪਸਤਾਲ ਇਸਨੂੰ ਕਰਦੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਇਹ ਘਾਬਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ—ਅਸੀਂ ਦੇ ਖਾਦਯ ਸੌ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਸਮਾਈ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਰਸ ਪਰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਆਉਂਦੇ

ਅੰਦਰ ਲੈਕੇ ਵੈਸੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਪੂਰਬਕਾਲ ਦੇ ਪਦਾਰਥ—ਸੰਸਕਾਰ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਐਸਾ ਦੱਪਲਾ ਖਾਣ ਦੀ ਇਸ ਨਿਘਾ ਦੀ ਸਧਾਰਣ ਬਾਣ ਹੈ ਕਜੋਂ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮਨਜੋਂ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਹਟਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਕ ਉਸਦਾ ਜਜੋਂਕਾ ਤਜੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸੰਸਕਾਰ ਚਿਤ੍ਰ (image) ਰੈਟੀਨਾ ਦੇ ਉਪਰ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂਤ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਹਫ਼ੀ ਤਰਾਂ ਸਮਝ ਸਕੋਗੇ—ਕਿ ਜਦ ਇਕ ਬਲਦੀ ੨ ਚੁਵਾਤੀ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮਨੇ ਘੁਮਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਤਾਰ ਅਖੀਆਂ ਅੰਦਰ ਬਥ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਚੁਆਤੀ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦੇਈ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੱਗ ਦੀ ਇਕ ਸਾਰ ਟਿੱਕੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਕ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਜਜੋਂ ਕੀ ਤਜੋਂ ਘੁੰਮਦੀ ਛਾਸਦੀ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਕਾਰਣ ਓਹੋ ਹੀ ਹੈ, ਬਸ। ਤੇ ਮੁੜ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨਿਘਾ ਪਸਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਭੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਝੁੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਅਪਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਤਕ ਭੀ ਲਗਨਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਵੇਖੋ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਅਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੜ੍ਹੇ ਉਪਰੋਂ ਹੋਰੀਵਰੇ ਨਿਘਾ ਨੂੰ ਨਾਂ ਉਤਕਣ ਦੇਈਏ ਤੇ ਇਕ ਅੱਖ ਨੂੰ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਦੂਜੀ ਚਿਕੌਲੀ ਨਾਲ ਪਕੂਦੇ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਛੋਲ ਦਾ ਬਹੁ ਸਾਨੂੰ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਲੀ ਅੱਖ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦੀ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬੰਦ ਅੱਖ

ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਥਾਂ ਵਰ ਅੱਥਰ ਪ੍ਰਤਿਪਤਿ ਸੁਭਾਤ ਸਦਲਾਂ
 ਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕੀਤੀ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਪਰ ਪਦਾਰਥ ਭਾਗਤਾਰ
 ਨਿਘਾਨੂੰ ਲੜੀਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰਗੀ
 ਹੀ ਦੇਖਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਪਰੰਤੂ ਕੰਨ ਦੀ ਬਾਬਤ
 ਇਸਤੋਂ ਉਲਟੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕੰਨ ਭਾਂਵੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਂ ਭੀ
 ਸਿਖਾਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਦ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ
 ਇਕ ਵਾਰਗੀ ਹੀ ਸੁਣ ਤੇ ਓਨਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਮਝ
 ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਭਿੰਨ ੨ ਜਨੌਰਾਂ ਤਕ ਮਨੁਖਾਂ ਆਦਿ
 ਦੀਆਂ ਇਕ ਵਾਰਗੀ ਹੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਅਕੇਂ ਅਭ
 ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਠਾਲ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਚੰਗਜਾਂ
 ਮੰਦਜਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਭੀ ਸਮਝ ਕਾਲ ਹੀ ਪਰਖ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।
 ਹਰ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਇਸ ਇੰਦ੍ਰੀ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ
 ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਂ ਤੋਂ ਸਾਈਂ ਪਰ ਜੜ੍ਹਤ ਅਵਾਜ਼ ਇਸ ਗੱਲ
 ਦੀ ਮੁਥਾਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੋਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਟੇ ਸੰਗੀਤਕ
 ਨੋਟ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰਗੀ ਹੀ ਸੁਣਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਵੇ, ਜਿਹੜਾ
 ਕਿ ਠੀਕ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਸਮਝਣ ਹੀ ਕੰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ
 ਕਰਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਆਪੇ ਵਿਚ ਵਧੇ ਚੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਭੀ
 ਆਖਣੀ ਪੂਰੀ ੨ ਪਲਖ ਕਰਦਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਪਿਛਲੇ ਬਸੇਨ ਵਾਲੇ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਰ ਤੋਂ
 ਦੂਸਰੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਪਲਟੇਲ ਬਾਂਸਤੇ ਵਾਰੇ ਵਾਣ ਭਿੰਨ ਖਰੋਂ
 ਦੂਸਰੇ ਪਰ ਪਰ ਭਿੰਨਾ ਨੂੰ ਫੇਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸੇ ਕਿ ਉਹ
 ਇਕ ਵਾਰਗੀ ਹੀ ਚੰਗੇ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਭਾਂ ਨੋਟਾਂ ਤਕ
 ਸਮਝਦੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਚਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਬਾਤ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਜਣਾ ਚਾਰ ਸੂਰੇ ਕੀਤ ਨੂੰ ਰਾਖੇ
ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਰਗੀ ਸੁਨਣ ਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਜਤਨ ਤੋਂ ਹਰ
ਜਣਾ ਸਹਲਾ ਹੀ ਪਸ਼ਤਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਖ ਤੇ ਕੰਨ ਦੀਆਂ
ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਥੂ ਭੇਦ ਹੈ । ਰਾਗ
ਸੁਨਣ ਵਿਚ ਭਾਂਵੇ ਕੰਨ ਕਿਤਨਾ ਭੀ ਅਧੂਰਾ
ਹੋਵੇ, ਚੋਖਰੇ ਰਾਗ ਦਿਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁਣਦੇ
ਸਾਰ ਅਭੇ ਅਭ ਪਰਖ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੱਖ ਵੱਧ ਤੋਂ
ਵੱਧ ਵੀ ਤਾੜ ਬਾਜ ਕਰੇ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਇਕ ਵੇਲੇ ਇਕੋ ਨੋਟ
ਯਾ ਇਕੋ ਤਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਚੁਗਾਨ ਵਿਚ ਲਗਾ ਸਕਦੀ ॥

ਮੇਰਾ ਖਸਲ ਹੈ ਕਿ ਯਾਦ ਵਾਸਤ ਤੋਂ ਗੋਣ ਹਾਰਜਾਂ
ਜਾਂ ਅਪਣੀ ਤਤਕਾਲੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ
ਪੁਰ ਜੋ ਸਾਂਤ ਮਈ ਜਾ ਉਦਾਰ ਭਾਵੀ ਜਿਲਾ (ਦਮਕ) ਵਿਰਜਾ
ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬਾਜੇ ਪੁਰ ਬੈਠੇ ਰਾਗੀ ਦੀ
ਭਿਫਰ ਚਿੰਤਾ ਵਾਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਹੀ ਜਾਣ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ । ਬੜੇ ੨ ਗਾਗੀਆਂ ਦਾ ਭੀ ਦੋਹੇ ਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਤੇ
ਸਿਖਣਾ ਨਾਲ ਇਸ ਪੁਰ ਜਿੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾ
ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਭਾਂਤ ਦੀ ਸਿਖਣ ਕੋਈ ਹੈ ਭੀ ਨਹੀਂ
ਜੋ ਅੱਖ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਸਮਝੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕੇ ਜੋਹੋ ਜੇਹਾ
ਕਿ ਅਸਿਖਣਤ ਕੰਨ ਨੂੰ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ॥

ਵਿਚਾਰ ਪੂਰਬਕ ਜੋ ਲੁਭ ਅਲਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੰਨ
ਰਾ ਮੰਤਲ ਅੱਖ ਦੇ ਪੇਲੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ, ਇਹ ਚਿੰਤਨੇ
ਪੜ੍ਹ ਸਾਡੇ ਖਾਸਲ ਤੇ ਹੀ ਫ਼ਸ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ
ਪਰੇ ਕਾ ਚਾਰ ਸੂਰੇ ਚਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਇਕ ਵਾਰਗੀ ਸੁਨਣ

ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸਤੋਂ ਭੀ ਵਧ ਇਹ ਕਿ
 ਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਭਾਤੇ ਜੱਥੇ (Band) ਵੀਆਂ
 ਛਾਈਆਂ ਐਖੀਆਂ ਡਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਇਕ
 ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਸੁਨ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਠਾਥ ਘਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਾਗ ਸਥਾਨ
 (Orchestra) ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਸੌ ਗਵਈਏ ਤੇ
 ਸਾਜ ਬਾਜ ਪਏ ਹੋਣ ਉਸਨੂੰ ਅੰਦਰ ਧਨਾਨ ਕਰਕੇ ਦੇਖੋ ਤੇ
 ਏਸ ਹਾਥੀ ਏਦੇ ਛੋਟੇ ਜੇਹੇ ਰਾਗ ਘਰ (ਕੰਨ) ਵੱਲ ਭੀ
 ਨਿਘਾ ਮਾਰੋ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬੇਰ ਦੀ ਗਿਟਕ ਤੋਂ ਵਧਾ ਨਹੀਂ
 ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕਿਤਨੀ ਮਹਾਂਨ ਰਾਗ ਸਥਾ ਦੀ
 ਗੰਜਾਇਸ਼ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਓਨਾਂ
 ਦੇ ਸਾਜਾਂ ਬਾਜਾਂ ਦੀ ਸਮਾਈ ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੀ ਹੈ ਸਕ-
 ਦੀ, ਪਰ ਜਿਥੇ ਕੁੱਲ ਓਨਾਂ ਦਾ ਰਾਗ ਅਲਾਪ ਅੰਦਰ
 ਆ ਜਾਵੇ, ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਕੀਹ ਜਾਵੇਗਾ ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਦੀ
 ਬਾਹਰਲੀ ਰਚਨਾ ਪੁਰ ਹੀ ਵਿਸ਼ੀ ਪਸਾਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਬੇਰ !
 ਰਾਗ ਦੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅਸਾਡਾ ਭਾਵ ਉੜਕ ਸਿਰ ਰਾਗ ਸਥਾ
 ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪਸਾਰੇ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਰੀਹੈਰਸਲ (ਦੁਹਰਾਉ) ਹੈ
 ਜੋ ਏਸੇ ਹੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚਾ ਰਾਗ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ
 ਕੰਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਰਾਗ ਘਰ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ
 ਹੀ ਅੰਦਰ ਪੁਰਖ ਰੂਪ ਤੇ ਰਾਗ ਘਰ (Orchestra)
 ਏਹੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਇਸਭਾਤ ਏਸ ਸੂਫਣ ਇੰਦ੍ਰ ਵੀਆਂ ਅਦੁੱਤ ਸਕ-
 ਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਅਨੁਭਵਿ ਕਰ ਲਈਏ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ
 ਵਿਚ ਆਂਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਜਿਸ ਪੁਰਖ ਦੇ ਕੰਨ ਸਥਾਨ ਸੰਗਤ
 ਹਨ ਉਹ ਸੁਣੇ ਸਗੋਂ ਪੁਰਖ ਦੇ ਇਸ ਇੰਦ੍ਰ ਬਾਜਨ ਵਿਖੇ

ਜੇ ਸਜਣਪ ਤੇ ਬਤੁਰਾਈ ਭਰੀ ਪਰਮ ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਠ ਸੂਚਨਾਂ
ਵਿੱਤੀ ਲਈ ਹੈ, ਅਵਸਯ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਮਝ
ਲਵਾਂਗੇ ॥

ਸੁਨਣ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਸੰਬੰਧੀ ਫਿਲਸਫੇ ਪੂਰਾ ਅੰਤ
ਦੀਰਘ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੋ ਪ੍ਰਧਾਨ
ਕਾਵੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਰਾਗ ਦੇ ਚੇਖੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਤੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰੇ ਇਸਨੂੰ ਜੋਗਸ ਮਾਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਂਨ ਚਿਤ੍ਰ
ਕਾਰਾਂ ਤਥਾ ਬੁੱਤ ਤ੍ਰਾਸਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਏਸ ਰਾਗ ਦੀ ਤੜਪ
ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਅੱਖ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਹਾਰੇ ਹੁਨਰਾਂ
ਵੱਲੋਂ ਮਲੋਂ ਹੀ ਪਰਮਾਈ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ੨ ਰਾਗੀਆਂ
ਦੀ ਅਪੈਖਿਆ ਐਸਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਗੋਂ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਹੁਨਰ
ਨੂੰ ਸਰਬ ਦੇਸੀ ਬਨਾਕੇ ਕੰਨ ਨੂੰ ਦੂਣਾ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ
ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਸੁਣ (ਜੋ **Heari**
ing) ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿੰਨ ਫਿਲਸਫਾਨਾਂ ਸੂਰਤਾਂ ਨੂੰ
ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ—

(੧) ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਏਹੋ ਹੀ ਇਕ ਐਸਾ
ਇੰਦ੍ਰੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਕਿ ਬੜੀ ਹੀ ਭੇਤੀ ਤੇ ਅਤਿਸਜ ਕਰਕੇ
ਭੜਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜੁਰਦਾ ਹੈ, ਹੁਨਰ ਦੇ ਫਿਲਸ-
ਫਾਨਾਂ ਖਾਸਲ ਨਾਲ ਜਾਂ ਕਾਬਜ਼ ਰੀਤੀ ਦੁਆਰੇ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ
ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੱਚ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸੰਗਤਤਾ (ਜੁਰਖਣ
ਰਤਾ **Retiringness**) ਦੀ ਇਸ ਦਾ ਭਾਰ
ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ। ਸੁਣਨ ਵਿਸ਼ਾ ਦੀ ਬਜਾਏ (ਜਿਸਦਾ) ਇਸ ਨੂੰ
ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ॥

ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਚੋਣਵੇਂ ਆਦਮੀ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ (Chief vehical) ਕੰਨ ਦਾ ਮੰਡਲ ਭੀ ਕੁਝ ਹੈ, ਇਸ ਕਲ ਦੇ ਡੇਰਾ ਡਰ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਬਜੀਤ ਲੋਕ ਅੱਖਾਂ ਮੀਦੀ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹ ਬਾਰਤਾ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਵੱਸ ਸਕਦੇ ਕਿ ਰਾਗ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਅਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ; ਹਾਂ ਜਿਤਨਾਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਇਸਦੇ ਆਦਲੇ ਵਰਤਾਰੇ ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਸਾਖ਼ਤ ਦੇ ਸਰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਸਾਨੂੰ ਬਹੁ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕਿ ਇਸ ਹੁਨਰ ਵੱਲ ਸਾਡੀਆਂ ਵਾਸਨਾਂ ਉਠ ਵੈਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਚ ਮੁਚ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਤਨਾਂ ਹੀ ਵੱਧ ਅਸਾਭੇ ਅੰਦਰ ਸੋਸ਼ ਉਪਜਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ਨਾਸਕਾ ਇੰਦ੍ਰੀ ਭੀ ਇਤਨੇ ਅੰਸ ਵਿਚ (ਸੁਰੰਧੀ ਦੁਰਗੰਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਬਟ ਭੜਕ ਉਠਨ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਕੰਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਤਾਂ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੋੜਾ ਹੈ। ਤੇ ਅੱਖ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸ ਗੱਲੇ ਬਹੁਤ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਹੈ॥ ਬੈਨਵਸ (ਕਪੜੇ) ਦੇ ਧਾਗੇ, ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਫੇਮ ਦੀ ਸੂਰਤ ਤੇ ਕਤਰ ਵਜੋਂ, ਰੱਸੀ ਤੇ ਮੋਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਉਹ ਲਦਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਰ ਈਵਾਰ ਜਿਸ ਦੀ ਓਟ ਓਸਨੂੰ ਹੈ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਸਵੀਰ ਵੇਖਨ ਲੱਗੀਆਂ ਸਾਡੀ ਨਰੋਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾਇਮਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੀਕੇ ਕਿ ਸੋਕਮਨਸਰ ਦੇ ਪਰੇ ਜਾਂ ਰੋਕਨ ਤੇ ਉਠਕੇ ਪਿਆ ਘੱਟਾ ਰੋਕ ਰੋਕਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਪਰ ਇਹ ਕੀ ਹੈ ਇਹ ਭੀ

ਜਿ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਸਮਿਥੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ
ਨੁਕਸਾਨ (ਚਿਤ੍ਰੇਲੇ) ਜਾਂ ਬੁਤ ਘਾੜੇ ਨੇ ਕੰਮ ਸਾਧਨਾਂ ਹੋਵਾ
ਹੈ, ਲਗਾਤਾਰ ਬਲਕਿ ਮਜਬੂਰ ਹੋਇਆ ੨ ਹਰ ਵੇਲੇ
ਇਸ ਗੱਲ ਵਾਸਤੇ ਲਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ੀ
ਨੂੰ ਸਬੂਲ ਭਾਵੀ ਰਖੇ ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਣ ਚੰਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ
ਅੰਤਰੀਵੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸਤਕਾਰ ਭੰਗ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਏਸ ਕਰਕੇ ਚੰਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਬੇਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ।
ਪਰ ਰਾਗ ਚਾਨਣੇ ਦਾ ਮੁਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ, ਹਨੇਰੇ ਪੁਪ ਵਿਚ
ਸੁਣਜਾ ਹੋਯਾ ਭੀ ਸਦੀਵਕਾਲ ਬੜੇ ਹਰਖ ਨੂੰ ਉਪਜਾਂਦਾ ਹੈ;
ਇਹ ਸਾਜ ਬਾਜ ਦੀ ਭੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਰਾਗ
ਦੇ ਨੋਟ ਪੇਪਰ ਦੀ ਆਵਸ਼ਜਕਤਾ ਬਲਕਿ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜੇ
ਕਦੀ ਅਸੀਂ ਐਸੇ ਬਿਹੋਸ਼ ਭੀ ਹੋਈਏ ਕਿ ਕੇਵਲ ਸਾਨੂੰ ਅਪਣੇ
ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੁਧ ਹੋਵੇ ਤਦ ਭੀ ਅਸੀਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਸਬਦ ਦੇ
ਧੁਨਤਾਤਮਿਕ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਅਕੰਮੀ
ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸਕਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਰਾਗ ਸੁਠਦਿਆਂ ੨ ਨੀਂਦ
ਤੋਂ ਉਠਨਾਂ ਮੇਰੇ ਅਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਮਹਾਂਨ ਅਨੰਦ ਦਾਤਾ ਹੈ।
ਬੜੇ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿ ਇਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਭ ਦੀ
ਅਪੇਖਾ ਕੁਝ ਸਰਬ ਬਜਾਪਿਤਾ ਅਧਿਕ ਹੀ ਹੈ। ਸੁਰੀਧੀ ਦੇ
ਵਿਚ ਭੀ ਸਾਰੇ ਪਸਰ ਤੂਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਹੀ ਪਰ
ਰਾਗ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਪੱਟ ਵਧੇਰੇ ਵਿਚ। ਰਾਗ ਦੀ ਮਿੱਥ
ਸਜਬ ਸਿਮਰ, ਪ੍ਰਵਾਣ ਰੂਤ ਤਕਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਚ
ਲਾਇਕ ਅਯੋਗੀ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਚੰਨ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਾ
ਕਦੀ ਉਤਮ ਹੁਨਰ ਇਸਦੇ ਸਮਾਏ ਯੋਗ ਪ੍ਰਵਾਣ ਸ਼ਕੀ

ਹੈਂਟ ਵਾ ਵਸ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦਾ। ਸਭ ਭਾਂਡ ਵਿਆਂ ਹੁਨਰਾਂ (Arts) ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੇਰੋ ਹੀ ਐਸਾ ਹੁਨਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬੀਲਿਸ਼ ਤੇ ਤੀਬਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀ ਸਾਇੰਸ ਸੱਟ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਨਵੀਂ ਰੋਬਨੀ ਵਾਲੀ ਸਦੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਰਧਾ ਲੌਪ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਫਿਲਸਫੇਾ ਮਾਨੋਂ ਅਭਾਵ ਸਮ ਅਵੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਰਾਗ ਨੇ ਵਾਧਾ ਹੀ ਵਾਧਾ ਪਾਇਆ ਹੈ॥ ਬੁਨਾਰਿ ਜੋ ਕੁਝ ਭੀ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਖਿਥਦੇ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਬਾਰਤ ਸਾਨੂੰ ਭੁੱਲਕੇ ਭੀ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਵੱਟਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੀ ਸਮਾਨ ਕੰਨ ਨੂੰ ਏਡਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਾਰਦੇ। ਅਰ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਬਿਗੀਤ ਸਦੀ ਦੇ ਮਹਾਂਨ ਮਰੀਅਲ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਾਦਾਪ੍ਰਸਤੀ (Physical science) ਬੜੇ ਜੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ ਅਸਾਂ ਸੁਤਿਆਂ ਪਿਆਂ ਨੂੰ (French Revolution) ਨੇ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਹੈਂਡਲ ਤੇ ਹੇਡਨ (Haydan) ਨਾਮੀ ਵਿਦੁਆਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਮਾਦੀ ਸਾਇੰਸ ਪੂਰ ਕ੍ਰੈਸ਼ ਲਿਖਕੇ ਅਸਾਨੂੰ ਦਿਤੇ ਸਨ; ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਨੂੰ ਅਧਿਕ ਅਭਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਸ਼ਿੰਧੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਬਾਰ ਵਾਦੀ ਬਰਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਕੇ ਉਹ ਮਨੋਂ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਣਗੇ, ਸਿੰਹਾਕਿ ਉਕਤ ਵਿਦੁਆਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀਮਾਤ (Mozart) ਬੀਤ-ਹੈਂਡ (Bach-

ਨਿਰਦੇਸ਼ Weber ਕੋਸ਼ਿਕੀ-ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਿਕ ਮੈਕਸੀਮਲਿਸਟਿਕ ਅਤੇ ਮੈਕਸੀਮਲਿਸਟਿਕ ਲੋਕੀਆਂ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਮੌਲਿਕ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕੀਆਂ ਦੀ ਰਾਗ ਸੰਬੰਧੀ ਭੀ ਲਿਖ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

(੨) ਨਿਰ ਮੰਦੇਹ ਰਾਗ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਰਬ ਬਾਤ ਪਿਛਾ (Ethereality) ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਵਿਚਕਾਰ ਦਲੀਲ ਭੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਡਾ ਮਨੋ ਚਿੱਤ੍ਰ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ਿਕੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਡੀ ਅਪੇਖਾ ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਉਤਮ ਲੋਕ ਵਾਸੀ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰਾਗ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਬਾਤ ਭੀ ਪੂਰੇ ੨ ਨਿਸਚੇਨਾਲ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਚਿੱਤ੍ਰ ਉਕਮ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਭੀ ਇਸੇ ਹੀ ਲਹਜੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੌਦੇ ਸਾਰ ਅਮਰੀ ਲੋਕ ਉਸ ਸਿਰਜਨ ਹਾਰ ਦੀ ਮਹਾਂ ਦੇ ਸਤੋਤ ਕਾਇਨ ਕਰਦੇ।

ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਿਥਿਆ ਦੇਵ ਪੁਜਕ ਲੋਕਾਂ (Pagan sages) ਦਾ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਾਨ ਆਸਮਾਨ (Visible Heavens) ਸਾਂਝੀ ਤੇ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, ਵੱਡੇ ਭਾਗੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਸਦਾ ਸਤੋਤ ਅਤੇ ਵਿਚ ਰਾਗ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਤਾਂ ਮੰਦਲ ਸੁਣ ਕੇ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਦੀ ਮੰਨੀ ਦੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਅੰਤ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾ-ਅੰਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖਾਂ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ

ਅਕਾਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣ ਧਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਵਾਨ ਭਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ
ਮਾਨੁਖੀ ਅਮਰ ਆਤਮਾਵਾਂ (Undying human
Spirits) ਅਪਣੇ ਅਥਿਨਾਸ਼ੀ ਗੀਤ ਵਾਂਗ ਕਦਾ ਚਿਤ
ਡੁਕਾਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਏਸ ਵਿਸ਼ਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ
(ਇਸ ਦੀ ਸਰਬਤ੍ਰ ਪਾਲਨਾਂ ਵਲੋਂ) ਦੂਰ ਰਖਨ ਵਾਲਾ
ਖਜਾਲ ਭੀ ਇਕ ਚਿੰਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਸਨਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ
ਬੜੀ ਪ੍ਰਬਲ ਤਰਕਨਾਂ ਦੁਆਰੇ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰੋਭਤਾ
ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਹੀ ਪਰਮ ਅਵਸਯਕਤਾ
ਸੂਚਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਦੁਕਰ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਕਿ ਭਜਨਾਂ
ਦੇ ਗੋਣ ਹਾਰੇ ਕਿੰਗ ਡੇਵਿਡ (King David) ਦੇ
ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਇਸ ਅਸਾਫੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਤਕ ਭਜਨ ਆਲਾਪ
ਭੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਬਲਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ੁਭ ਦਾ ਨਿਜ ਅੰਗ ਰੂਪ ਬਾਪਜਾ
ਚੁਣਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ ॥

ਸਾਂਗੀਤ ਸਰਬ ਦੇਸ਼ੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਰਚਨ ਹਾਰਾ ਹੈ ਤੇ
ਜਦ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਗੜ ਬੜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ
ਸਨ ਇਹ (ਸਾਂਗੀਤ ਤੋਂ ਦਾ) ਉਚ ਭਾਵੀ ਮੰਦਿਰ ਕਦਾ
ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਭੋਲਨਾ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਗੋਰੇ ਤੇ ਕਾਲੇ ਆਦਮੀ,
ਤੇ ਲਾਲ ਅਰੁ ਪੀਲੇ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇ ਆਪੇ ਇਕ ਗੱਲ ਬਾਤ
ਕਰਕ ਲਗਜਾਂ ਬਿਛੀ ਭੀ ਔਕੜ ਦੇ ਸਾਮਨੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ,
ਪਰ ਫੌਣ ਲਕਨ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਕੇ
ਗੋਂ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੀਹ ਤੀਵੀਆਂ ਤੇ ਕੀਹ ਮਰਦ ਕਰ ਕੀਹ
ਬਾਲ ਬੁੱਢ ਅਤੇ ਸੁਨ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਇਕ ਵਾਰਕੀ ਹੀ ਇਸ
ਮੁਕਾਮ ਵਿਖੇ ਮੁਖੀਆਂ, ਜਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਦੇ

ਰਨ। ਕੌੜੀਂਕ ਕੰਨ ਦੀ ਔਡੋ ਅੰਤਰੀ ਪਰਖ ਕਰਣ ਧਾਰੀ
 ਝਕੜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿ ਕੋਈ ਅਭਿਸਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਦੇਖਨ ਆਤ੍ਰ
 ਤੋਂ ਵੀਨ ਸਵੇਂਣੇ ਪਰ ਸੁਰ ਤਾਨ ਕਰਕੇ ਇਕ ਰੂਪ ਓਨਾਂ ਨੈਣਾਂ
 (ਭਜਨਾਂ) ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਛਾਣ ਬੀਣ ਕਰ ਸਕੇ, ਬਲਕਿ
 ਉਹ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੁਬਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰਨ ੨
 ਅਵਸਥਾ ਵਾਲਿਆਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਭਾਂਤ ੨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਇਕ
 ਸੁਰ ਹੋਕੇ ਓਸ ਵਿਚ ਅਲਾਹੀ ਰੰਗ ਦਾ ਖੇੜਾ ਖੇੜੇ ॥

ਇਹ ਮਿਰਤ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸੀਗੀਤ ਪੁਰ ਤਾਂ ਫੁਬਦੀ
 ਹੀ ਹੈ; ਪਰ ਕੀਹ ਦਸੀਏ ਜੋ ਦੇਵੀ ਰਾਗ ਦੀਆਂ “ਅਨਿਕ
 ਧੁਨਿਤ” ਆਸਮਾਨੀ ਧੁਨੀਆਂ ਇਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਕਿਸ
 “ਲਲਿਤ” (ਅਦਭੁਤ) ਸਮੇਂ ਦਾ ਰੰਗ ਬੰਨਨ ਵਾਲੀਆਂ
 ਹੋਇਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਹਰ ਇਕ ਵਸਤੂ
 ਭਵਿਖਤ ਵਿਚ ਅੰਧਾ ਪੈਦ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ
 ਪਰ ਸਰਧਾ ਭੋਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਘਟਨਾਂ ਸਭ
 ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਗਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਅਨਭਉ ਪੁਰ ਨਹੀਂ
 ਵਾਪਰ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਾਬੇ ਆਦਮ ਤੋਂ ਹੋਵਾ ਦੇ
 ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਘਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਇਸ ਸਰਧਾ ਤੇ ਭੋਤੀ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ
 ਪ੍ਰਵਿਸ਼ ਹੋ (Common Song) ਸਾਧਾਰਣ ਗੀਤ
 ਕਾਵਨ ਲਈ ਇਕਤੁਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਸਰੀਰ
 ਦਿਆਂ ਸਾਂਰਿਆਂ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੰਨ ਇੰਦ੍ਰਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ
 ਜੋਹਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਾਵਜੂਦ ਸੁਬਦ ਅਨਭਉ ਕਰਣ ਸਮ-
 ਕਾਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਦੇ ਭੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਅਕੇਤਰੀ ਹੀ ਭਾਰੇ
 ਨਿਸਚੇ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਏਸਦਾ

ਮੰਡਲ ਬੜੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ॥

(੩) ਭਵਿੱਖਤ ਜੀਵਨ ਵਿਖੇ ਅਭਿਨਾਸੀ ਪਦ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਪਾਵਨ ਲਈ ਜਿਸ (ਸ਼ਬਦ) ਦੀ ਤਾਪ ਇਸ ਕੰਨ ਨੂੰ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪਹਿਲ ਪ੍ਰਥਮ ਇਕਰਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਆਂ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਇਲਾ ਪੁਰ ਇਸ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਦੇਵੀ ਇਕਰਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਯਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਓਸ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਸਰਬੰਧ ਰਖਨ ਹਾਰੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਤੀਨੀ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਓਸ ਸੰਦਰ ਭਜਨ (Hymn) ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਉਂ (Dies Iroe) “ਓੜਕ ਦਾ ਦਿਨ” ਹੈ। ਇਸ ਭਜਨ ਵਿਚ ਓਹ ਵਿਬਯਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਿਬੇੜੇ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਮੰਨਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭੀਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਰੁਵਾਵਨ ਵਾਲੀ ਧਾਰਣਾ ਵਿਚ ਭਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਨੋਂ ਓਥੇ ਸਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਵਾਲੀ ਗੂੰਜ ਹੀ ਅਪਣੇ ਸਮੇਂ ਤਾਰ ਬੰਨ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਰਵਾਲਟਰ ਸਕੋਟ ਨੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਭੀਤ ਦਾ ਟੀਕਾ ਭੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੋਇਬ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਾਸਟ ਨਗਰ ਦੇ ਗਿਰਜਾ ਘਰੀ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭੀਤ ਦਾ ਕੁਝ ਚੋਣਵਾਂ ਭਾਗ ਗਾਵਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਟੈਮਪਟਰ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸ਼ਖਸ ਨੇ ਮਾਰਕ੍ਰੇਟ ਪੁਰ ਹੱਥ ਫਲੋਨ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮਾਰਕ੍ਰੇਟ ਨਾਮੀ ਸ਼ਖਸ ਦਾ ਭਜਨ ਭੀ ਪੜ੍ਹਿਆ

ਹੋਇਆ ਅਜੇਹੀ ਕੁੰਜ ਧੀ ਕੁੰਜਾ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ
ਕੁੰਜ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ 'ਨੀਊ ਟੈਸਟੇ ਮੈਂਟ' ਦਿਆਂ ਚਰਨਾਂ ਦੀ
ਢਾਲ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈ ਭਲ ਸਾਹਬ ਨੇ ਜਦੋਂ
"ਮਸੀਹ" ਨਾਮੀ ਅਮਲੀ ਗੀਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂ
ਉਸਦਾ ਅਸਲ ਮਸਲਾ ਉਥੋਂ ਹੀ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ
ਗੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਲਭਦੀ ਹੈ ਕਿ
ਭਵਿਖਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਭੀ ਪਹਲ ਪ੍ਰਥਮੇਂ ਇਸ ਕੰਨ
ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਨਾ ਹੈ ਤੇ ਏਹੋ ਹੀ ਪਹਿਲੇ ਪਹਲ ਨਵੀਂ ਹੋਣ
ਵਾਲੀ ਜੀਵਨੀ ਨੂੰ ਜਗਾਵੇਗਾ "ਕਜੇਟਿਕ ਨੋਬਡ (TRUMPET)
ਵੱਜੇਗੀ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਜਨਾਂ ਕੇ ਤਜੇ ਜਾਗਨਗੇ ਤੇ ਬਸ ਅਸੀਂ
ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ ॥" ਤਾਂ ਤੇ

“ਗਗਨ ਦਮਾਮਾਂ ਬਾਜਰੇ ਪਰਿਆ ਨਿਸਾਨੇ ਪਾਉ ॥

ਖੇਤ ਜੁ ਮਾਂਡਿਓ ਸੂਰਮਾਂ ਅਬ ਜੁਬਨ ਕਾ ਦਾਉ ॥”

ਆਉ! ਸੰਸਾਰੀ ਧੌਕਿਆਂ ਧੌੜਿਆਂ ਅਕੇ ਕਾਇਰਾ
ਤਰਾਂ ਭਗਲ ਹੋ ਦੌੜਨ ਵਾਲੇ ਮੋਇਆਂ ਸਮਾਨ ਅਸੀਂ ਇਸ
ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤਨ ਲਈ ਮਰ ਮਿਟਨ ਵਾਸਤੇ
ਫ਼ਸਾਰ ਹੋ ਜਾਈਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗ਼ਜ਼ਾਨ ਮਈ ਸੂਰਮਤਾ ਨੂੰ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਅਸੀਂ ਨੀਚ ਭਾਵੇਂ ਉਥ ਪਈਏ ਸਨ ਜਾਵਾਂਗੇ।
ਸਮਾਂ ਸੰਭਾਲੋ ਤੇ ਸਬਦ ਦੀ ਸਾਰ ਲਵੋ ॥

“ਸਬਦ ਕੁਰ ਪੀਰਾ, ਗਹਰ ਗੰਢੀਰਾ

ਭਿਨ ਸਬਦੇ ਜਕ, ਬਹਿਰਾਨੀ ॥”

੩. ਨੱਕ.

ਨੱਕ ਰੱਖਣਾ ਇੰਨਾ ਹੀ, ਅਸਾਡੇ ਚਿਧਿਰਿਆਂ ਪੁਰ
ਇਹ ਸੁਖਦਾਈ ਵਾਧੂ ਮਾਸ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ
ਸਮਥਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਬਲਕਿ ਦੇਸਨੂੰ ਸਿੰਘਾਰ ਤੋਂ ਭੀ ਵੱਧ ਕਰਕੇ
ਸਤਕਾਰ ਲੈਕ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦੇ। ਮਨੁਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਬਹੁਤ
ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਨੇ ਤਾਂ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਅਕਾਰਥਾ ਮੰਨਕੇ
ਕੋਵਲ ਸੀਂਢ ਦੀ ਨਲੀ (Snuff Pot) ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ
ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਲਈ
ਵਾਹਗੁਰੂ ਨੇ ਅਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੱਖ ਅਤੇ ਚੀਨ
ਨਾਲੋਂ ਸਭਨੀਂ ਗੱਲੀਂ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਬਨੋਟ ਅਤੀਤ ਸਾਈ
ਹੋ; ਪਰ ਜਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਪਾਸ਼ਵ ਜੀਵਨ (ANIMAL LIFE)
ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸਰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ
ਤਿਹਾ ਹੀ ਫੁੱਟ ਜੀਵੀ (LOWER CREATURES) ਦੇ ਅੰਦਰ
ਬਹੁਤ ਵਧਕੀ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਸਾ ਕਿ
ਅਸਾਡੀ ਅਪਿਖਤਾ ਸੁੰਘਕੇ ਸਿੰਘਾਰ ਬਦਲ ਵਾਲਾ
ਭੱਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਭੀ ਇਸ ਘਾਣ (ਨੱਕ) ਇੰਨ੍ਹੇ
ਨਾਲ ਕੁਝ ਘੱਟ ਸੁਜੋਭਿਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ, ਅੰਤ੍ਰ
ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸਲੀਰ ਦੇ ਸੈਵਾ ਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਾਦੀ
ਜ਼ਰੂਰਤ ਵਜੋਂ ਇਸਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸਰਬੰਧ ਸਾਡੇ ਸਬੂਰਣ ਭਾਵੀ
ਸੁਭਾਵ (EMOTIONAL NATURE) ਨਾਲ ਅਧਿਕਾਰੇ ਇਸ
ਭਾਰਦ ਇਸਦੇ ਗੂੜ੍ਹਾ ਭੱਤਾ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ। ਅਸਾਡਾ
ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਰਖਤਾ ਰਖਣਾ ਬਰਤਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਹ

ਸੁਰਤ ਹੀ ਵਾਹਰ ਹੈ। ਕੁੱਤੇ ਅਚਾਣ ਭੇਡ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿਰ ਉਖਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਨਾਸਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸਾਟੇ ਮਹਿਰਾਬ ਛਾਟਦਾਰ ਖੱਡੇ (ARCHED CAVITY) ਵਿਚੋਂ ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਛੱਲੇਦਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਧੂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਓਸ ਖੱਡੇ ਨੂੰ ਬੋਝਾ ੨ ਵੰਡਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਖੱਡੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਛਾਟ ਹੱਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਸਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੂੰਹ ਅੰਦਰਲੀ ਥਿੱਲੀ ਸਰੀਖੀ ਨਰਮ ੨ ਤੇ ਭਿੰਨੀ ੨ (MOIST) ਹੋਰ ਮਖਮਲੀ ਥਿੱਲੀ ਵਿਛੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੀਕੂੰ ਬਿਰਛ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਵਿਚੋਂ ਉਪਟਾਹਣੀ ਦੇ ਬੱਲੇ ਫੁਟਦੇ ਹਨ ਓਨਾਂ ਤਾਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਨਾਸਾਂ (NERVES) ਜਾਂ ਬੀਕ ੨ ਬਜ਼ਰ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਬਿਛੋਨਾ ਓਸ ਬਿਲੀ ਉਪਰ ਹੋਰ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਜੋ ਐਹੇ ਜੋਹੀਆਂ ਬਜ਼ਰ ਸ਼ਾਖਾਂ ਨਾਸਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਨ, ਜੋ ਆਪੇ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜੁਲਕੇ ਵੱਡੀਆਂ ੨ ਟਾਹਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਝਕੁਲ ਬਿਰਛ ਦੀਆਂ ਹੀ ਸ਼ਾਖਾਂ ਆਰਨ ਸੋਝਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਓੜਕ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਨਾਸ ਵਿਚ ਐਹੇ ਜੋਹੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ਾਖਾਂ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੁਢ ਦਾ ਅਕਾਰ ਬਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਕੁ ਛਾਟਦਾਰ ਖੱਡੇ ਦੇ ਛਤ ਅੰਦਰਲਿਆਂ ਨਿਸ਼ਮਿਤ ਰਸੂਜੀ ਥਾਨੀਂ ਪੁਜਕੇ ਬਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਸ ਮਾਨੋਂ ਅਜ਼ਾਡੇ ਅੰਦਰ ਨਾਸੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਅਜੇਡਾ ਬਿਰਛ (LEAFLESS TREE) ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ

ਤਥਾ ਉਪਟਾਹਣੀਆਂ (Twigs) ਨਾਸਾਂ ਅੰਦਰਲੀ
 ਕਿੱਲੀ ਪੁਰ ਫੈਲਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਸ਼ੀ ਵਾ
 ਨਾਮ (OLFACTORY) ਗੰਧਵਾਹੀ ਨਸ਼ਾ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਕੋਈ
 ਵਸਤੂ ਸੰਪਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ—ਮਾਨੋ, ਫੁਲ—ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਥੱਲਾਂ ਨੂੰ
 ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਸਾਹ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਖਿੱਚਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਏਸ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਹਵਾ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਓਸ
 ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਗੰਧ (ODOROUS MATTER) ਭੀ
 ਅੰਦਰ ਪੈਂਦੀ ਗੰਧ ਵਾਹੀ ਨਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ (ਤਾਰਾਂ)
 ਨਾਲ ਲਿਪਟ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਹਰ ਇਕ ਸਾਹ
 ਨਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਮੂੰਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬੰਦ, ਕੁਝ ਨਾਂ ਕੁਝ
 ਗੰਧ ਪਦਾਰਥ (ODOROUS SUBSTANCE) ਉਕਤ ਨਸ਼ਾ
 ਦੀਆਂ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਸਪਰਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਇਸ
 ਗੰਧ ਮਾਏ ਦੇ ਜਾ ਲਿਪਟਨ ਅਤੇ ਸਪਰਸ਼ ਪੈਣ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ
 ਤੇ ਬੱਟ ਦੀ ਲੰਪ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਾਸ਼ਨਾਂ (VOLATILE
 SCENT) ਦੀ ਬਾਬਤ ਮਨ ਨੂੰ ਬੱਟ ■ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਅਸਾਨੂੰ ਸੁਨਣ ਤਕਨ ਦੀ ਅਪੇਖਾ ਇਸ ਗੱਲ
 ਦੀ ਸੁਝ ਬੋਝੀ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ
 ਕੀਤੀ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਰਤ ਰਾਈ। ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਨੂੰ
 ਪੂਰਾ ੨ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਗੰਧ ਵਾਹੀ ਨਸ਼ਾ ਕਿਸੇ
 ਜਾਤਕ ਭੀਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਘੁਣ ਇੰਦ੍ਰ (THE SENCE OF
 MEEL) ਵਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਇਹ ਭੀ ਵਿਦਿਤ ਰਹੇ
 ਕਿ ਕਿਨਾਂ ਬੁਧਦਿਆਂ (QUADRU PEDS) ਤੇ ਪੰਥੀਆਂ ਦੀ
 ਘੁਣ ਇੰਦ੍ਰੀ ਅਸੰਤ ਕੋਲ ਹੋਈ ਹੈ ਓਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ

ਨਾਂਸ਼ ਬਹੁਤ ਵਧੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਲੈਣ ਦੇ ਜੋਗ ਨਾਸ਼ੀ ਨਾਲ, ਜੋ ਚਿਲਕੇ-
ਫਟੀ ਨਸਾ ਨਾਂਸ਼ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਨਾਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭੂਖਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ
ਭੁਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਭਾਗ, ਇਸੇ ਹੀ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੀ
ਹੋਰਸ ਨਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਨਾਲ ਢਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰੀ-
ਰਿਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ (ANATOMISTS) ਪੰਜਵੀਂ ਨਸ ਦੇ ਨਾਂਸ਼
ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਦਾ ਕੰਮ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਰ
ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਗਰਮੀ, ਸਰਦੀ, ਨਰਮੀ, ਸਖਤੀ, ਤਬਾ
ਸੁਖ ਦੁਖ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਤੁਹਾ ਇੰਨੀ ਦੇ
ਧਰਮ ਕ੍ਰਮੀ ਨਾਸ਼ ਨਾਲ ਨਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਹਿੱਸਾ ਲੁਕੇ-
ਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਅਪਣੀ ਤੀਛਣਤਾ (ਤੇਜ਼ੀ) ਨਾਲ ਪ੍ਰੰ ਕਢਨ ਵਾਲੀ
ਆਂਸਿਰਕੇ, ਰਾਈ ਤੇ ਸੁੰਘੀਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲੂਣ ਆਦਿ ਵਰ
ਗੀਆਂ ਤਿਖੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਏਸੇ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਪੈਂਦੇ
ਸਾਰ ਤੋਂ ਤੀਛਣੀ ਅਪਣਾ ਅਸਰ ਦਿਖਾਲ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੀਆਂ
ਹਨ, ਜਿਸਤੋਂ ਸਭ ਹੀ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਸਧਾਰਣ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹੀਏ
ਤਾਂ ਇਹ ਅਸਰ ਸਰੀਰ ਪੁਰ ਵਰਤਨ ਹਾਰੀ ਰੀਧ ਤੋਂ ਨਹੀਂ
ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ॥

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਐਮੋਨੀਆ ਜਾਂ ਐਮੋਨੀਆ ਸੈਲਜੂਬਨ
ਦੇ ਬੈਂਟ ਹੀ ਸਭ ਵਾਲੇ ਮੁਰੱਕਬ (COMPOUNDS)
ਜੋਕਿ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸੰਘਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲੂਣਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆਂ
ਅਸਰ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘੋਲੀ ਜਾਂ ਕਮ
ਜੇਹੀ ਨਿਵਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ

ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
 ਹਵਾ, ਕੰਧ ਵਾਲੀ ਨਾਲੀ ਪੂਰ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਪ੍ਰਥਮ
 ਬਲਕਿ ਇਹ ਉਥਾ ਹੈ ਤਿ ਨਾਸਾਂ ਦੇ ਹੋਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਘੇਰੀ
 ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਦੂਜੀ ਸਪਰਸ਼ ਵਾਹੀ ਨਾਲੀ ਜੋ ਪੰਜਵੀਂ ਨਾਸ
 ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਧ ਹੈ ਉਹ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਵੇ ॥ ਐਸੀਆ
 ਸਲਜ਼ਸ਼ਨ (hartshorn) ਤੇ ਹੋਰ ਜੋ ਐਸੀਆ ਹੀ
 ਐਖਦੀਆਂ ਹਨ ਜੇਕਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਅੰਸ ਵਿਚ ਸੁੰਘੀਆਂ
 ਜਾਣ ਜਾਂ ਖੁੱਲੀ ਤਰਾਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਵਿਭੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ
 ਕੇਵਲ ਏਨਾਂ ਦੀ ਮਹਕ ਮਾੜ੍ਹ ਹੀ ਉਠਦੀ ਕਰਵੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ
 ਬਹੁਤ ਅੰਸ ਵਿਚ ਸੁੰਘੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਅਪਣੇ ਭੜਕਾਉ ਤਿਥੇ
 ਅਸਰ ਹੋਣ ਸੁੰਘਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹਵਾ ਦੱਬ ਲਿਆ ਕੰਦੀਆਂ
 ਹਨ । ਬਸ ਸਧਾਰਣ ਅੰਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਤਾਂ
 ਸ਼ਰੀਰੀ ਤੇ ਤੀਖਣਤਾ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੀ ਵਿੱਥੇ ਟਿਕਾਣੇ
 ਵਧੇ ਵਖਰਾ ਅਨਭਉ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਥਮ
 ਰਚਾਂ ਦੇ ਸੁੰਘਨ ਦੇ ਗੁਣ ਦੋਖ ਥੀਹ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਤ ਦੇ
 ਨਿਰਣਾ ਕਰਣ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਤੀਖਣ
 ਸੁੰਘਿਤ ਪਦਾਰਥ ਨਾਸਾਂ ਵਿਚ ਕੀੜੀ ਦੁਫ਼ਾਤਾ ਅਸਰ
 ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਇਕ ਭਾਵੀ ਹੋ ਭਾਸਦੇ ਹਨ; ਇਹਨੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ
 ਸਾਧਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਬਸ ਹੈ ॥

ਖਸੂ ਕੋਟੀ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਹਾਰੇ ਜੀਵਾਂ (Lower
 animals) ਵਿਚ ਨਾਸਿਕਾ ਇਹੀ ਖਿੱਲ੍ਹਾ ਵਰਕੇ
 ਜਾਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਅਰ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਧ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਚੁਣ
 ਲਾਜ਼ੀ ਭੀਤਾ ਸਿੱਝੀ ਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਵਸਤੂ ਦੀ ਪਛਾਣ

ਦੇ ਲੋਕ ਬਣੇ ਦੀ ਹੈ, ਗੱਲ ਘੀਰ ਕਿ ਇਹ ਇਸੇ ਹੀ ਇੰਝੀ ਦਾ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਸੁਆਦ ਉਹ ਅਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਕਈਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤਕ ਛੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਜਾਂ ਕੰਠ ਅਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਮੂਲਾਂ ਹੀ ਅਸ-ਮਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਨਾਸਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ (ੰਘ ਕੇ) ਹੀ ਉਸਦੀ ਸ਼ੁਹ ਕੋਢ ਲੈਣ ਵਿਚ ਇਹ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਥੋੜ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਸ ਇੰਦ੍ਰੇ ਦਾ ਵਾਹ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਖੇਪ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ (ਥੋੜੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ) ਹੀ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਅੰਮ ਅਸੂਲ ਵਧ ਪ੍ਰਵਾਣੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਤਿੰਨੀ ਕਿੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਭ੍ਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਨਨ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਕੇਵਲ ਸੁਲਪ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਬੰਦ ਹੀ ਬਿਨਸ ਜਾਣ ਹਾਥੀ (ਫਿਣ-ਪ੍ਰਣਮੀ) ਵਾਸਨਾਂ ਵਾਰੇ ਅਸਾਫ਼ਾ ਇਉਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣਾਂ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਣ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕੀੜ ਭੜਾਸ ਰੂਪ ਤੇ ਗੈਸ ਸਮਾਨ ਸੁਖਮ ਤਬਾ ਬਦ ਹੀ ਉਭ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਰ ਨਾਸਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਛੋਂਹਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ "ਔਹ ਗਈ" ਛੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਗੰਧਮਾਨ ਪਦਾਰਥਾਂ (Odorous bodies) ਦੇ ਇਸ ਉਭੈਤ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਅਸਾਫ਼ੇ ਕਥਨ ਕੀ ਪ੍ਰਭੀ ਵਿਖੇ "ਜਿਥੋਂ" ਤਕ ਅਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਪੱਕਾ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਐਸਾ ਤਿੰਨੀ ਕੀੜ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ

ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਨਾਸਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਸਨੋਂ ਬਚਨਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਜੇਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਕਈ ਹਨ ਜੋ ਵਿਥੈਲਿਆਂ ਹਨ, ਅਰ ਅਜੇਹੀਆਂ ਭੀ ਕਈ ਬੂਟੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ੨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਐਸਿਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਤਥਾ ਔਖਦੀਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾਉ ਬੜੀ ਤਿੱਖੀ ਬੂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਵਿਹੁਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਭੀ ਅਨੇਕ ਪਦਾਰਥ ਗੁਣਾਬ ਭਥਾ ਚੰਬੇਲੀ ਦੇ ਤੇਲ ਅਥਵਾ ਲਵਿੰਡਰ ਆਦਿ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖੀ ਹਿਤ ਕਰ (wholesome) ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਕੇਵਲ ਥੋੜੇ ਅੰਸ ਵਿਚ ਸੁੰਘੇ ਜਾਣ ਤਾਂ। ਅਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੜ ਐਸੀਆਂ ੨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਭੀ ਹਨ ਜੋ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜੀ ਤੇ ਥੋੜੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕੜੇ ਨਾਂ ਹੋਣ ਵੇਰ ਭੀ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧੀ (Repulsive odour) ਬਦੋਂ ਬਦੀ ਨੱਕ ਨੂੰ ਜਾਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ॥ ਏਸੇ ਬਾਤ ਪੁਰ ਤੁਰੇ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਹੋਣਾ ਇਸ ਲਈ ਇਤਨਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਆਖ ਦੇਣਾ ਕਾਫੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸੁਸਥਤਾ (Health) ਵਿਚੋਂ ਗੜ ਬੜ ਨਾਂ ਪੈਣੀ ਪਾਵੇ ਉਥਲੀ ਹੋਏ ਤਕ ਹੀ ਸੁਰੱਖੀ ਨਾਲ ਨਿਰੋਂ ਪਾਲਨਾ ਚਾਹੀਏ ਤੇ ਓਤਨਾਂ ਹੀ ਦੁਰਗੰਧੀ ਤੋਂ ਸੰਭਾਲਕੇ ਵਫ਼ਤਲਾਂ ਲੋੜੀਏ। ਗੋਰੀ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਤ ਸਿਰਥੋਂ (ਸੁਸਥਤਾ) ; ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਸਪਿਰਟ, ਲਵਿੰਡਰ ਤੇ ਹੋਰ ੨ ਸੁਰੱਖੀਆਂ ਵਾਂਗ ਅੱਤ ਕਰਕੇ ਡਿਫ਼ਰਨਾ ਬੁਰੀ ਭੁੱਲ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਥੋੜੀਕਿ ਕਿਹਾ ਮੁਸ਼ਕਲੀ ਲਾਗੀ ਮੁਸ਼ਕਲ

ਦਾ ਕਢਨਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਉਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੀਕੂੰ ਕਿ ਮੂੰਹ ਵੀ ਕੁੜਤੋਨ ਨੂੰ ਨਿਵਿਹਤ ਕਢਨ ਲਈ ਜੀਭ ਉਪਰ ਲੂਣ ਦਾ ਰਖਨਾ। ਪਰ ਸਿਹਤ ਦੀ ਰਖਨਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਜੇ ਜੁ ਇਹ (ਸੁਸ਼ਬਤਾ) ਕੋਈ ਗੰਧ ਮਾਨ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਕੁਵਰਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਅਭੰਗ ਰਖਨ ਵਿਚ ਇਸਚਿਰ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਨਾਸਿਕਾ ਇੰਦ੍ਰੀਏ ਘਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਰ ਹੇਠਲੇ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਅਕਰਖਣ (ਕਸ਼ਯ) ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਵ ਵੱਲੋਂ ਮੁਫਕੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਸ ਪੱਖ ਵੱਲ ਰੁਖ ਫੇਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਈਆਂ ਸੂਰਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਕ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤਕੀਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਤੋਂ ਭਾਢੀ ਅਵਸ਼ਕ ਗੱਲ ਦਿਖਾਈਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਧਰ ਧਿਆਨ ਮਾਝਨਾ ਬੜਾ ਹੀ ਹਰਖ ਲਾਈ ਹੋਊ ਕਿ ਸੁਰੀਧੀ (ਸੁਸ਼ਬ ਦਾਰ ਪਦਾਰਥ) ਦਾ ਲਗਭਗ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਰਹਣ ਦੀ ਅਪੇਖਾ ਪ੍ਰਿਣਾ ਦਾ ਕਾਰਣ ਜੋ ਦੁਰਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ ਬਦਬੂਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੇਕੁ ਚਿਰਤਕ ਸੁੰਘਦੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ?

ਸੁਰੀਧੀ ਅਸਾਡੇ ਪੁਰ ਅਪਣਾ ਚਮਤਕਾਰ ਦਿਖੇ-
ਦਿਖਾ ਸਰ ਵੱਟ ਹੀ ਮਾਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਛੇ ਤੋਂ ਕਿਛੇ ਸੁੰਘਣ ਵੱਲਾਂ ਦਾ ਅਤਰ ਭੀ ਅਸੀਂ ਇਕਸਾਰ ਕਜੇ ਨਾਂ ਸੁੰਘੀਏ, ਉਸ ਤੋਂ ਭੀ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਿਣਾ ਹੋ ਹੀ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਿਯਮ ਪ੍ਰਤੀ ਏ ਵਰਤਣ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਗੰਧਿਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਨਾਂ ਸੁਰ ਸੁਭਾਏ ਵਰਤਦੇ

ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਦੁਖ ਦਾਈ ਗੈਸਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਖੁਸ਼ੀ ੨ ਅਪਣਾ ਕੰਮ
 ਪੰਦਾ ਨਿਭੋਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ
 ਸੁਖ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਲਈ ਨਿਰਾਸ਼
 ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੰਧਵਾਹੀ ਨਾੜੀਆਂ ਪੁਰ ਚੰਧੀਲੀ ਵਸਤੂ
 ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦੇ ਸਾਰ ਉਹ ਢਿੱਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
 ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਦੁਜੀਵਾਰ ਦੇ ਉਸੇ ਸਮਾਨ ਅਸਰ ਨੂੰ ਕਬੂ-
 ਲਨ ਖਾਤਰ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਬਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਅਰੁ ਦੁਈ ਦਸ਼ਾ
 ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂਨ ਤੀਬਰ ਉਛਾਲੇ ਵਾਲੇ ਬੇਗ ਵਾਲੀ
 ਭੜਕ ਵੀ ਭੇਜੀ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁੜ
 ਉਸਦਾ ਬੇਮਲੂਮਾ ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਹੀ ਸਾਡੇ ਪੁਰ ਹੋ ਸਕਦਾ
 ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਏਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਕਾਰਣ (**Phy-
 sical Reason**) ਕਰਕੇ ਇਕੋਰਾਂ ਅਸੀਂ ੧ ਗੰਧੀ
 ਨੂੰ ਸੁੰਘਕੇ ਸਹਨ ਸੀਲ ਜੇਸੇ ਹੋ ਜਾਣਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ
 ਇਕੋਰਾਂ ਦੁਰਗੰਧੀ ਨੂੰ ਸੁੰਘਦੇ ਸਾਰ ਅਵੇਸਲੇ ਜੇਹੇ। ਇਸ
 ਵਿਖੇ ਅੰਤਰੀਵੀ ਕਾਰਣ ਭੀ ਹੈ, ਕਜੋਂ ਜੁ ਇਕ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ
 ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸੁਖ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਈ ਵਿਚ ਅਪਣੇ
 ਧਰਮ (ਫਰਜ) ਨੂੰ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਮਾਤ ਪਈ ਸੁਗੰਧੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ
 ਇਹ ਟੱਪਲਾ ਲਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਛਿਣ ਭੰਡਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੇਵਲ
 ਵਿਸ਼ਨ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੀਏ, ਤੇ ਸਹਨ ਭਾਖੀ ਅਸਰ ਇਹ
 ਆਖਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਰੋਗੀ ਪਾਸ ਘੇਠੇ ਰਹੀਏ ਅਰੁ ਅਪਣੀ
 ਤੁਛ, ਭੁਭ ਬੇਅਰਾਮੀ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਅਸੇਲਗ ਜੀਵਨ ਨੂੰ
 ਨੰਦਾ ਨਾਂਦ (ਸੁਖੀ) ਬਨਾਈਏ। ਮੈਂਦੇਰੇ ਹੀ ਸ਼ੌਲ ਹੈ
 ਜਿਸਦੇ ਚਿਰੇ ਇਕ ਭੋਗੀ ਭੁਭ ਭੀ ਇਕੋ ਭਿੰਨ ਰੀਧ

ਗੁਲਾਬੀ ਬੁਲ ਨੂੰ ਹਰੇ ਸੁੱਟ ਦੂਏ ਨੂੰ ਚਾਹ ਬੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਣਜਾਰਾ ਕੁਠਾਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਦੀ ਹਵਾ ਤੇ ਕੋਲਿਆਂ ਵੀਆਂ ਚਿੰਗਾਰੀਆਂ ਵਿਚਾਲੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਦਿਲ ਲਾਕੇ ਅਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਥੇ ਹੀ ਗਿਲਟ ਚਾੜਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹਾਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਵੇ ਸ਼ਿਕਾ-
ਜਤ (murmur) ਦੇ ਪੀਲੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਦੀ ਬੂ ਸੁੰਘਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਜਰਾਹੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਗਨਤਾ ਤਕੀਏ ਤਾਂ ਓਸਨੂੰ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵੀਆਂ ਪ੍ਰਿਣਤ ਦੁਰਗੰਧੀਆਂ ਦੀ ਓਸਨੂੰ ਕੋਈ ਹੈਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਕ ਅਪਣੀ ਸ਼ਰੀਰਿਕ ਖੋਜ ਭਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੰਨ ਮਨ ਨਾਲ ਗਹਿਰੀਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਇਥੇ ਹੀ ਬਹਾਦਰ ਵੇਦ ਹਕੀਮ ਜਿਸਨੂੰ ਕੇਵਲ ਜਾਨਾਂ ਦੇ ਬਚੇਨ ਮਾਤ੍ਰ ਦੀ ਹੀ ਧੁਨ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਾਸਨਾਂ (Smell) ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਸੁਖ ਦੁਖ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਿਣਤ (Despised) ਸੀਂਢ ਦੇ ਕੱਪੇ ਬਾਬਤ ਕਈਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੁਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਨਾਸਿਕਾ ਇੰਦ੍ਰੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਿਤਨਾਕ ਹੈ ? ਜੇ ਜੇਕਰ ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਰ ਤਕ ਇਸ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰਵੇ ਹਨ ਕਿ ਲੁੰਬਰ ਦਾ ਸਿਕਾਰੀ (Foxhound) ਕੁੱਤਾ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ ਲੁਕਾਈ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲਿਐਂਟ ਵਾਲਾ ਕੁੱਤਾ (Pointer) ਅਜੇਹਾ ਪਿਸਤਾ ਕੁੱਤਾ (Terri

er' ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਬੱਟ ਹੀ ਸੁੰਘ ਲੈਣ ਦੇ ਬਾਰੇ
 ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇਕਰ
 ਅਸਾਡੀ (ਮਾਨੁਖੀ) ਨੱਕ ਦੀ ਸਿਖਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕੋਈ ਛੋੜੇ
 ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਹਾਸੇ ਦਾ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੀ ਤਾਂ ਚਹੁੰਦਾ
 ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਗੱਲ ਪੁਰ ਹੀ ਤੁਲੀ ਰਹੀਏ ਪਰ ਗੰਧ
 ਵਿਖਰ ਦੀ ਅਸਾਡੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Nomenclature of odours) ਮਹਾਂਨ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧ ਰੂਪ (Exceedingly restricted) ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਉਤਮ
 ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਮੰਦ ਅਥਵਾ ਮੱਧਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਡੇ ਅਡ ਨਿਰਣਾ
 ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਵਸੀਲੇ ਸਭ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਟ ਫੈਕੇ
 ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਿਰਣੇ ਲਈ ਮੂਲਾਂ ਹੀ
 ਅਸਮਰੱਥ ਹਾਂ। ਪਰ ਚੇਰ ਡੀ ਰਸਾਇਣੀ ਪੁਰਖ
 (Chemist) ਮਾਨਸ ਖੋਜੀ (Blood-Hound) ਕੁਤੇ ਦੀ ਤਰਾਂ ਜੀਕੂੰ ਉਹ ਮੁਸ਼ਕ ਲੈਕੇ ਅਪਣੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ
 ਅਕਸਰ ਕਰਕੇ ਪਕੜਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ) ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਸੁੰਘ
 ਲੈਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਕੇਵਲ ਜਹਰਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ੨ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਸੁੰਘ ੨ ਕੇ ਉਹ
 ਪਠਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਭੀ ਬਸੰਤ ਐਸੇ ਦ੍ਰਵਜ
 (Substances) ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੋਪੀ ਤੋਂ ਭੁਟ
 ਹੋਰਨਾਂ ਸੁਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਹ ਮੂਲਾਂ ਹੀ ਅਸ-
 ਮਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਲਬਨ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਰੰਗ ਰੂਪ ਤੇ ਅਵਸ-
 (ਸਬਦ) ਬੇਸਮਾਰ ਹੈਨ ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਗੰਧ (ਮੁਸ਼ਕ) ਦਾ ਡੀ ਸਮਾਰ
 ਨਹੀਂ, ਅਰ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਗੰਧ ਦੇ ਵਿਖਰ ਭਿੰਨ ਨਾਈਂ ਦਾ

ਦੂਸਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲੋਂ ਭਾਰੀ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਹੈ ਤੀਕਿ ਹੀ ਨੇਕ
 ਤੱਥਾਂ ਕੰਨ ਇੰਦ੍ਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਤੱਥਾਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧੀ ਘੇਰੇ
 ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਰੱਖਾ ਭੇਦ ਹੈ । ਸੁਵਾਗਰ ਸੁਵਾਗ ਦਾ
 [Wine merchant] ਤੇ ਅਤਾਰ (THE DIS-
 TILLER OF PERFUMES) ਅਰ ਦਵਾਈ ਸਾਜ (Dugs-
 manufacturer) ਫੇਰ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਬੂਟੇ ਲੈਣ
 ਹਾਰਾ (ਮਾਲੀ) ਤੇ ਤਮਾਕੂ ਦਾ ਫੇਰ ਕਰਣ ਵਾਲਾ
 (THE TOBACCO DEALER) ਅਤੇ ਜੈਸੇ ਹੀ ਕਮਾਮੀ ਵਾਲੇ ਹੋਰ
 ਭੀ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਘਕੇ ਵੇਚੇ
 ਵੇਚੀ ਭਾਂਤ ਵੀਆਂ ਪਰਖਣ ਖਾਤਰ ਅਪਣੀਆਂ ਨਾਸਾਂ ਨੂੰ
 ਸਿੱਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਸਾਧ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ
 ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਿੱਖਤ (UNEDUCATED) ਤੱਥਾਂ
 ਅਨਯਤ (UNPRACTISED) ਨਾਸਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਕਦਾ
 ਚਿਤ ਭੀ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਭਾਵੇਂ ਸੁੰਘਣ ਦੇ ਦੌਰ
 ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਾਸਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਚੋਖੀਆਂ ਤੋਜ
 ਭੀ ਕਰੋ ਨਾਂ ਹੋਣ । ਜਿਹੜਿਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਾਫ਼ੇ
 ਕਥਨ ਪੁਰ ਨਿਸ਼ਚਾ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਰਸਾਇਣਕ ਪੁਰਖ
 (CHEMIST) ਦੇ ਤਜਰਬਾ ਘਰ (LABORATORY) ਵਿਚ
 ਜਾਕੇ ਤੱਕਣ ਤੇ ਇਕ ੨ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਨਮੂਨਿਆਂ ਨੂੰ
 ਪਰਖਣ, ਸੁਭਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕੇਗੀ ਕਿ ਕੀਕੇ
 ਇਕ ਵੱਡੇ ਭਾਰੇ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਬਾਜਾਘਰ ਦੀ ਜੌੜੀ ਤੌਰ
 ਵਾਲੀ ਵੱਡੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਅੱਡ ੨ ਸਰੀ ਅਲੱਪਣ
 ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲੀਆਂ ਵੇਤ ਸੁੰਘ ਬੇਲੋਨਸਾਰ ਹੀ

ਸ਼ੀਸ਼ੀਆਂ ਵੀਨੋ ਵੀਨੀ ਭਾਂਤ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈ ਵੀਆਂ ਹਨ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸੰਖੇਪ ਠਰਕੇ ਰੀਧ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਭਰੂ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਸਦੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਰ ਦੇਹਾਂ ਬਾਤਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਤਰਾਂ ਮੌਰੇ ਅੰਦ੍ਰੇ ਭੁਤ ਕੁੱਝੀ ਪੈਦਾਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਸਭਜ ਕੌਮਾਂ (CIVILIZED NATIONS) ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸੁਗਧੀ ਦੇ ਵਰਤਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧਕ ਅਵਸ਼ਜਕ ਸਮਝਿਆ ਕਰਦੇ ਤੇ ਪਸਾਰਦੇ ਸਨ, ਅਰ ਵੁੱਧੀ ਇਹ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਤਥਾ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਪੋਯਨਾਂ ਪੂਰਬੀ (ORIENTAL) ਤਥਾ ਦਖਣੀ ਲੋਕ ਸੁਗਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਅਭੇ ਅਭ ਵੰਡ ਦਿਤਾ ਹੀ ਇਕਨਾਂ ਅਮ (COMMON SOURCES) ਸ੍ਰੋਤਾਂ [ਸਾਧਨਾਂ] ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਕੇ ਭਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰੁਰੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਣ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਐਡੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਿਸਰ ਵਾਸੀ, ਪਾਨਸੀ, ਯੂਨਾਨੀ ਅਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੋਂ ਆਇ ਲੈ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਫ਼ਾਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁਰਬਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸੁਗਧੀ ਦੇ ਅਤਜੈਤ ਕਰਕੇ ਕੀਰੀ ਵਿਲਦਾਦਹ (ਪ੍ਰੇਮੀ) ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁੱਝਰੀ ਦਾ ਦਮ ਯੂਰਪੀ ਲੋਕ ਅੱਜ ਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿੰਦਿਤ ਰਹੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਭੋਗ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੁਗਧੀ ਨਾਲ ਐਡਾ ਨੇਹੁ ਠਹੀਂ ਪਾਲਨਾ, ਬਲਕਿ ਹਰ ਮੌਕੇ ਲੈ ਸਮਾਂ ਪੂਰ, ਸੰਬੰਧੀ ਪਬੀਲਕ ਇਕੱਠੇ ਵਿਚ ਬਸੀ

ਉਦਾਸਤਾ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖੀਆਂ ਦਾ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਗ (ਇਸਤੇਮਾਲ)
ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਐਸਾ ਹੀ ਮਿਰਤਕ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭੀ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ।

ਜਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਲਵੋ ਤੇ ਤੁਕੋ ਕਿ ਉਹ ਪਵਿੱਤ੍ਰ
ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਅਰਥਾਤ ਮੰਗਲਾ ਚਾਂਰ ਵਾਲੇ
ਸਮਾਗਮਾਂ ਪੁਰ ਧੂਪ ਪੁਸ਼ਪ ਆਦਿ ਸੁਰੱਖਿਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ
ਕਿੱਛਾ ਅਵਸ਼ਯਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਦੇ
ਅੰਦਰ ਉਥਾ ਜਿਹਾ ਸਿਹੜਾ ਪੂਜਾ ਵਾ ਸਥਾਨ ਬਾਪਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਉਸ ਪੁਰ ਉਤਮ ੨ ਸੁਰੱ-
ਖੀਆਂ ਧੁਖਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਮਹੰਤ
ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤਕ ਜਾਣ ਦੀ
ਆਗਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਧੂਪ ਦੀ ਐਸੀ ਧੁਖਾਈ ੨
ਵੱਟੀ ਉਹ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾਂ ਲੈ ਲਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿ ਲਗ-
ਤਾਰ ਸੁਰੱਖਿਤ ਧੂੰਏਂ ਦੇ ਭੁਥਾਰੇ ਉਠ ਰਹੇ ਹੋਣ । ਅਗਰ ਜਿਸ
ਦੀ ਲਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹਰ ੨ ਭੀ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲਾਕੇ ਮਾਨੋ
ਧੂਪ ਤਸ਼ਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋਯਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੜਾਬਹੁਤ ਜਰੂਰ ਹੀ ਨਈਵੇਦ
SACRIFICE ਦੇ ਨਾਲ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ ਪੁਰ ਤਬਾ ਉਸ ਸੁਰੱਖਿਤ ਸਾਮਾਨ ਪੁਰ
ਬਤਾ ਵਧੀਆ ਅਤਰ ਢਕਾਇਆ ਤੇ ਲਾਇਆ ਜਾਇਆ
ਕਰਦਾ ਸੀ । ਚੁਨਾਚਿ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਸੁਨੇ ਪੂਜਾਰੀ ਹੋਣਦੇ ਕਾਰਣ
ਮਹੰਤ ਆਪ ਭੀ ਉਸ ਅਤਰ ਵਿਚੋਂ ਲਗਾਇਆ
ਕਰਦਾ ਸੀ ।

ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰਹੇ ਕਿ ਇਥੇ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ

ਸਭ ਸਭਨ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਚੰਦੇ ਚੰਦਨ (ਅਤਰ) ਤਥਾ ਧੂਪ ਆਦਿ ਸੁਕੰਧੀ ਨੂੰ ਓਸ ਸਮਾਨੇ ਦੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਰਬੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਅਵਸਯ ਕਰਕੇ ਵਰਤਨਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਪ੍ਰਵਰਤਿਕਾਂ ਦੇ ਤਿਰੋਧਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਓਨਾਂ ਦੈਵੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ [ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਤ ਬਤ ਕਰਕੇ] ਆਸ਼ਨ ਸਮਥਨ ਵੱਲ ਹੁਣ ਰੁਚੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਸੁਕੰਧਾਂ ਦੀ ਆਵਸ਼ਜਕਤਾ ਕਰਕ ਅਵਸਯਕਤਾ ਸਮਥੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ । ਹਾਂ ਇਕ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਹੀ ਓਸ ਦੈਵੀ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਓਨਾਂ ਨੇ ਸੁਕੰਧੀਆਂ ਦੇ ਵਰਤਨ ਸੰਬੰਧੀ (ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸੂਚਕ) ਇਕ ਚਿੰਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਤਰ ਅੰਬੀਰ ਆਦਿ ਇਹ ਵਰਤਨਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਥਯਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਿ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰਵਾਣੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਧੂਪ ਦੇ ਪੰਛੇ ਵਿਚ ਓਸ ਚਿੰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਉਂ ਦੀ ਭੁੱਟੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਭਗਤੀ ਪਾਲਨ ਹਾਰਿਆਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜਾਰੀ ਧੂਪ ਦੀ ਹੋਣ ਰਾਹੀਂ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁਜ ਪਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਰੂਰ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਗਿਆ ਹੈ । ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਸਤਿਕ ਲੋਕ ਭੀ ਐਥੀਆਂ : : ਆਵਸਯਕ ਸਮਥਕੇ ਮੁਸਬੂਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਭਾਂਚੇ ਓਨਾਂ ਵਿਆਂ ਧਾਰਮਿਕ (RELIGIOUS) ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੁਕੰਧੀ ਦਾ ਵਰਤਨ ਤੇ ਭੀੜਨ ਸਰਬੰਧ ਓਨਾਂ ਦੇ ਖਜਾਨੇ

ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੈਂ ਮਿਸ਼ਰੀ-
ਆਂ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਕਜ਼ੋਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਦ
ਤਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਬੜੀ ਚੋਖੀ ਤਰਾਂ ਜਾਣੂ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ
ਉਪਰ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕ
ਐਸੇ ਜੇਹੀ ਘਟਨਾ ਦੇਖਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਇਕ ਗੋਭੇ ਮੂਧੇ ਮਸੇ
ਹੋਏ ਭਗਤ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਦੂਰਨ ਕਰਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ,
ਜਿਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੁਰੀਧੀ ਦੀਆਂ ਲਪਟਾਂ ਛਡਦੇ ਹੋਏ ਲੰਮੇ
ਵਸਤੇ ਵਾਲਾ ਧੁਪ ਦਾਨ LONG HANDLED CENSER ਝੜ੍ਹਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਐਉਂ ਮਲੂਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨੋਂ ਉਹ ਸਨ
ਮੁਖ ਬੈਠੇ ਇਸ ਦੇਵਤਾ ਦੀਆਂ ਨਾਸਾਂ ਸਾਮਨੇ ਇਸਨੂੰ ਅਰਪ
ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਕਿ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਉਸਨੂੰ ਬਾਛਿਤ ਹੈ। ਤੇ
ਇਉਂ ਹੀ ਫੇਰ ਦੂਜੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਵਿਚ ਐਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਬ ਉਕੁ ਭਯ ਉਸ ਦੇਵਤਾ ਦੇ ਸਾਮਨੇ ਢਲਾਂ
ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰਦਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਘਟਨਾ ਮੈਨੂੰ
ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਦੱਸਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਠਹੜੋਕਿ
ਸਦੀਆਂ ਬਾਤ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ
ਮਜ਼ਹਬੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅੰਗ ਭੂਤ ਕਰਕੇ ਧੁਪ ਧੁਖਾਵਨ ਆਦਿ
ਇਕ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਯਗਜ਼ ਰੂਪ ਭੇਦਾਂ ਪ੍ਰਵਾਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ
ਸਨ। ਇਸ ਭਾਂਤ ਸੁਰੀਧੀਆਂ ਦਾ ਵਰਤਨਾ ਗਲਬਨ PROBABLY
ਜਦ ਤੋਂ ਕਰਾਬਾਨੀ SACRIFICE ਵੀ ਰਸਮ ਚਲੀ ਹੈ ਤਦ
ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਨਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਅਵਸ਼ਜੀਵਾਰਥਿਕ
ਚਹੁਰੀਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਚਲਾ ਆਇਆ ਹੈ
ਅਤੇ ਸਰਮੁਢ ਜਲੀ ਹੋਈ ਭਰਾਬਰੀ ਦਾ ਧੁਪੀਆਂ ਹੀ ਚੰਦ

ਅਰਪਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਚੰਤੀ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਪਿਛਾਹਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਅਲਬਤਾ ਸੰਸਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਮਾਨੁਖੀ ਇਤਿਹਾਸ HUMAN HISTORY ਵਿਚਲੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰੋਂਦਾ ਹਾਂ—ਹਜਰਤ ਨੂਹ ਨੇ ਜਦੋਂ ਬੇੜੀ (ARK) ਦਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਕ ਪੂਜਾ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ALTAR ਉਸਾਰਿਆ ਜਿਥੇ ਉਸਨੇ ਧੂਪ ਆਦਿਕ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਪੁਖਾਕੇ ਚੜਾਈਆਂ। ਤੇ ਐਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਖੁਦਾ [LORD] ਨੇ ਬੇੜੀ ਉਤਮ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ ਸੁੰਘਿਆ” ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਜੋ ਹਜਰਤ ਨੂਹ ਦੀ ਉੱਮਤ ਦੇ ਲੋਕ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਰਕੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਪੰਜਾ ਵਿਚ ਪੁਖਾਈ ਹੋਈ ਸੁਗੰਧੀ ਦੇ ਅਵਸ਼ਾਸਕ ਚੜਾਵੇ ਦੀ ਰੋਸ ਪੈ ਗਈ ਤੇ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜੱਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਸਰ ਤੁਰੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਤੱਕਕੇ ਸਾਨੂੰ ਹਥਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਅਲਬਤਾ ਇਹ ਮੈਂ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਚਿੰਨ ਭਾਵੀ SYMBOLICAL ਕੋਈ ਭੀ ਮਜ਼ਹਬੀ ਪੂਜਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀਰਘ ਸਮੇਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਫੈਲੀ ਰਹੀ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕੀ ਰੁਚੀ ਨਾਲ ਨਾਂ ਮਿਲ ਗਈ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸੁਰੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਰੂਪ ਨਾਂ ਬਨ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਚਿੰਨ ਚਾਰਣਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋ ਵੇਖੀ ਮੁਯਾਦਾ DIVINE SYSTEM ਹੈ ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤ ਅੰਸਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਪਾ ਹੀ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਐਸੀ ਮੁਯਾਦਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਇ-
ਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਅਗੇ ਦੇਨਾਂ ਰੁਚੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਫੇਰ
ਮਾਨੁਖੀ ਚਿੰਨ ਧਾਰਣਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਫਟ ਤੁਰਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।
ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਮੈਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਝਾਂ ਦੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਤਥਾ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਸਤਕਾਰ ਪਾਲੂਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਸੁਰੀਧੀ ਸੰਬੰਧੀ
ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਸੁਭਾਵ ਭੂਤ ਉਤਮਤਾ ਜਦੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸਤੋਂ
ਅਸੀਂ ਮੁੱਲਾਂ ਹੀ ਅਨਭਿਗ ਹਾਂ, ਦਸਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਬਾਰੇ
ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਭੀ ਸਬੂਤ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਿਰਪੂਣ ਕਰਨਾ
ਮੈਨੂੰ ਜਰੂਰੀ ਭਾਸਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਰੀਧੀ
ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉੱਚ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੀਉਂ
ਦੇ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁਖ ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਤਕਾਰ ਜੋਗ
ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਮਰਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਵਾਹ ੨ ਤੇ
ਪੈਨ ੨ ਕਰਾਈ। ਕਰਾਈਸਟ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ
ਵਿਚਲੇ ਉਸ ਅਦਭੁਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਸਭ ਜਣੇ ਹੀ ਚੇਤਾ
ਕਰਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਖਾਨਾਂ ਖਾਣ ਲਈ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤਾਂ
ਬੜੀਆਂ ੨ ਉਤਮ ਤਥਾ ਭਾਰੇ ਮੁੱਲ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁਰੀਧੀਆਂ
ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਐਸੀ ਹੀ
ਉਸਦੇ ਮਿਰਤਕ ਸੰਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਅਤਰ ਅਬੀਰ ਤਥਾ ਸੁਰੀ-
ਧਿਤ ਮਾਲਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ
ਸੀ। ਤੇ ਭਾਂਵੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅਉਸਰਾਂ ਪੁਰ ਸੁਰੀਧਿਤ ਪਦਾਰਥਾਂ
ਦਾ ਮਰਦਨ ਕੇਵਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਸੂਚਨ ਕਰੇਣ ਖਾਤਰ
ਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਤਦ ਵੀ ਐਸਾ ਵਰਤਨਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤਨ
ਪੁਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਕ ਉਕਤ ਮਹਾਤਮ

ਨੇ ਸੀਮਨ SIMON ਨੂੰ ਇਸ ਅਪ੍ਰਾਧ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ—ਕਿ ਇਹ ਕਲੰਕ ਮਰਣ ਪ੍ਰਸਿਤ ਹੋਸਦਾ ਨਹੀਂ ਮਿਟੇਗਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ, ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਸੀ। ਜਾਨ ਨਾਮੀ ਤੇ ਨੇ ਫੀ ਇਸ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ (ਵੀਸਾ) ਦੇ SPICES (ਸੁਰੀਧੀ) ਭਿੰਨਤਾਂ ਅਲਸੀ LINEN ਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਗਤਰਾਂ ਦੇ BEING WOUND ਹੋ ਜਾਣ ਪੁਰ ਇਸਰਾਈਲੀਆਂ (JEWS) ਦੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਥਾਵਨ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਰਸਮ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਕਬਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੁਰੀਧੀਆ ਦੀ ਇਸ ਸਾਰੀ ਅੰਮ ਪ੍ਰਵਰਤਿਤ ਚਾਲ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਦੋ ਛੋਟੀਆਂ ੨ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਸ਼ਾਫੇ ਰਾਜਿਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪੁਰ ਬੈਠਨ ਸਮੇਂ ਅਰੁਰ ਆਦਿ ਸੁਰੀਧੀਆਂ ਦਾ ਮਰਦਨ ਤੇ ਦੁਸਰੇ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਗਿਰਜਿਆਂ ਤਥਾ ਯੂਨਾਨੀ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧੂਪ ਆਦਿ ਸੁਰੀਧੀਆਂ ਦਾ ਧੁੱਖਣਾ॥ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਤਨੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰਾਜ ਪੋਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇਲ ਆਦਕਾਂ ਦਾ ਮਲਨਾ ਕੇਵਲ ਸੁਰੀਧੀ ਦੇ ਫੈਲਾਉਣ ਖਾਤਰ ਹੀ ਜਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵਾਸਤੇ। ਹਾਂ! ਹਾਂ! ਸੁਰੀਧੀ ਦੇ ਫਿਲਾਉਣ ਖਾਤਰ—ਮੈਂ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਬਨੋਕਿ ਮਲਕਾ ਈਲਿਜ਼ਬੈਥ (QUEEN ELIZABETH) ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਪੋਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਤੇਲ ਦੇ ਦੁਰਗੰਧਿਤ (EVIL SMELL) ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਮਰਦਨ ਕੀਤਾ

ਗਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਗੱਲ ਲਿਖਤ [RECORD] ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ ਤੇ ਮੰਨੀ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਗੰਧਿਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਐਸਿਆ ਅਰੋਸਰਾ ਪੁਰ ਵਰਤਨਾਂ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਅਵਸਰਕਮ ਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਖੁਸ਼ਬੂ ਠਾਲ ਖੂਬ ਭਿੰਨੇ ਚਿਹਨਾਂ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਆਂ ਰਾਜ ਮੰਦਿਰਾਂ [CHURCHES] ਅੰਦ੍ਰ ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਗ੍ਰਹਣ ਬਹੁਤ ਬੇਜ਼ੇ ਅੰਸ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਭੀ ਬੰਦਗੀ [SERVICE ਇਥਾਦਤ] ਦਾ ਗੋਣ ਅੰਗ ਤਬਾ ਢਾਲਤੁ ਭਾਗ ਸਮਝਕੇ ਹੀ :। ਇਸੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤਬਾ ਵਰਤ ਮਾਨੀ ਖਜਾਲ ਵਿਚਾਲੇ ਜੋ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਹੈ ਓਸਦਾ ਅਨਭਉ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਔਖਾ ਹੈ। ਅਲਬੱਤਾ ਹਾਰੀ, ਸੁਲੇਮਾਨ ਜਾ HEROD ਹੈਰੋਡ ਦੇ ਸਮ ਯਾਂ ਦਾ ਯਹੂਦੀ ਜਿਹੜਿਆਂ ਮਾਨਸੀ ਡਾਵਾਂ ਠਾਲ ਪ੍ਰਸੂਸ਼ [WORSHIP] ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੇ ਓਹ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਇਥਾਦਤਦਾ ਸਮਾਂ ਪਾਵੇਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਭੀ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਜਾਣਕੇ ਹਰਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕੰਨ ਸਾਰਿਆਂ ਇੰਦ੍ਰਾਂ ਦੀ ਅਪੇਖਸਾ ਕਿਤਾ ਵਧਕੇ ਪਾਰਮਿਕ ਭਾਵ ਵਾਲਾ (RELIGIOUS) ਇੰਦ੍ਰਾ ਹੈ, ਤੇ ਅੱਖ ਕੇਵਲ ਏਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਕ ਕਸਾਫ਼ਿਤ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਭਾਵ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਨੱਕ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੀ ਨਿਉਂਤਾ ਨਹੀਂ ਇੰਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਅਸੂ ਉਹੇ ਤੁਜਿਆਂ ਪ੍ਰਸੂਸ਼ ਕਰਤ ਹਾਰਿਆਂ ਨੂੰ